

Pojęcia kluczowe: roszczenie, zobowiązanie, prawo zobowiązań, zaskarżalność, odpowiedzialność, zaspokojenie, ochrona, *ius ad rem*, umowa przedwstępna, przedawnienie

Artykuły

Kamil Wielgus

ZASTOSOWANIE ART. 59 KODEKSU CYWILNEGO DO PRZEDAWNIONEGO ROSZCZENIA – UWAGI KRYTYCZNE NA TLE WYROKU SĄDU NAJWYŻSZEGO Z 12.05.2021 R. (IV CSKP 33/21)¹

Tekst obejmuje komentarz do wyroku Sądu Najwyższego z 12.05.2021 r. (IV CSKP 33/21). Przyjęto w nim, że przedawnione roszczenie z umowy przedwstępnej o silniejszym skutku (zaskarżalnej) podlega ochronie według art. 59 Kodeksu cywilnego. Ten ostatni umożliwia uznanie czynności za nieistniejącą, która czyni niemożliwe zadośćuczynienie roszczeniu (w tym przypadku z umowy przedwstępnej). Powstaje zasadnicze pytanie, czy roszczenie przedawnione, które nie może być przymusowo dochodzone, może być chronione w inny sposób, w tym poprzez art. 59 k.c.

1. WPROWADZENIE

Wskazany wyrok Sądu Najwyższego (SN) jest interesujący z kilku powodów. Po pierwsze, zahacza o skomplikowane i złożone problemy natury konstrukcyjnej, a wręcz neopandektystycznej (np. teoretycznego znaczenia pojęcia roszczenia). Po drugie, dotyczy granic skuteczności prawnej zobowiązań niezupełnych² oraz natury zarzutu przedawnienia. Po trzecie, dotyczy oryginalnej instytucji

¹ Publikacja powstała w ramach realizacji projektu badawczego 2022/45/N/HS5/03303 finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki.

² Ostatnio w literaturze najszerzej K. Riedl, *Zobowiązania naturalne (niezupełne) w polskim prawie cywilnym (rozprawa doktorska)*, Warszawa 2020, s. 448–529; K. Riedl, *Zobowiązania naturalne (niezupełne) w polskim prawie cywilnym*, Warszawa 2022, s. 506–613.

art. 59 k.c.³, a w tym jego wykładni językowej oraz funkcjonalnej. Wyrok nie był szeroko komentowany i doczekał się tylko jednej glosy, i to aprobującej⁴.

Istota rozstrzygnięcia w komentowanym wyroku może być sprowadzona do fragmentu uzasadnienia prawnego: „Roszczenie przedawnione istnieje, a gdy toczy się postępowanie zmierzające do jego zrealizowania, to o tym, czy zostanie uwzględnione w warunkach podniesienia zarzutu jego przedawnienia, rozstrzygnie sąd, przed którym jest dochodzone, nie zaś sąd rozpoznający skargę wniesioną na podstawie art. 59 k.c.” Poniżej zostały zaprezentowane uwagi krytyczne do postawionej wykładni.

2. STAN FAKTYCZNY SPRAWY

Stan faktyczny sprawy był wielowątkowy. Każdy z nich mógłby być objęty osobnym komentarzem. Poniżej przedstawiono okoliczności relewantne dla *clue* rozważań Sądu Najwyższego, a pozostała część wątków będzie dodatkowo rozwijana przy analizie prawnej (zob. pkt 4 poniżej). Zabieg ten ma na celu uniknięcie niepotrzebnego przepisywania stanu faktycznego z komentowanego wyroku.

Pozwany nr 1 – W.S. – był właścicielem lokalu mieszkalnego oraz związanego z nim udziału w prawie użytkowania wieczystego. 10.05.2005 r. zawarł on z powodami S.L. i A.L. w formie aktu notarialnego umowę przedwstępną sprzedaży tej nieruchomości. Powodowie zobowiązali się zapłacić cenę 80.000 zł, a pozwany W.S. zobowiązał się do przeniesienia na współwłasność tej nieruchomości pod warunkiem założenia dla niej księgi wieczystej. Część z kwoty (ceny) uiszczono tytułem zaliczki oraz zadatku, a pozostała miała być uiszczona przy zawarciu umowy sprzedaży. Nieruchomość została wydana powodom (zamieszkiwał w niej jeden z powodów, A.L.). 28.07.2005 r. została założona dla nieruchomości księga wieczysta, a zarazem ziścił się warunek umowy przedwstępnej. Powodowie nie wyznaczyli pozwanemu W.S. terminu zawarcia umowy przyrzeczonej, ponieważ nie mieli z nim kontaktu. Dalej jednak Sąd Najwyższy w uzasadnieniu prawnym wskazał, że termin zawarcia umowy przedwstępnej został określony (po 10.05.2010 r.).

Pozwana nr 2 – F.Z. – była pełnomocnikiem pozwanego nr 1. Pełnomocnictwo zostało udzielone w formie aktu notarialnego i zawierało upoważnienie dla pełnomocnika do bycia drugą stroną czynności (art. 108 k.c.). Z uwagi na brak kontaktu z W.S. powodowie w 2012 r. zwrócili się do pozwanej F.Z. o zawarcie umowy przyrzeczonej. Ta początkowo wyraziła wolę zawarcia umowy, ale 22.10.2012 r. wystąpiła do sądu o wykreślenie z księgi wieczystej prowadzonej dla rzeczonyj nieruchomości lokalowej roszczeń z umowy z 10.05.2005 r. Roszczenia te zostały ostatecznie wykreślone.

³ Ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1360 ze zm.), dalej: k.c.

⁴ G. Wolak, *Ochrona wierzyciela na podstawie art. 59 KC – glosa – IV CSKP 33/21*, „Monitor Prawniczy” 2023/1, s. 55–62.

Powodowie w styczniu 2013 r. wystąpili z żądaniem do sądu o zobowiązanie do złożenia oświadczenia woli prowadzącego do zawarcia umowy przyrzeczonej. W.S. był reprezentowany przez kuratora nieznanego z miejsca pobytu (siostrę F.Z.). Natomiast 17.12.2013 r. pozwana F.Z., jako pełnomocnik pozwanego W.S., zawarła sama ze sobą umowę sprzedaży nieruchomości lokalowej za cenę 150.000 zł.

W dniu 19.08.2014 r. powodowie wystąpili z powództwem przeciwko W.S. oraz F.Z. o uznanie za bezskuteczną względem nich umowy sprzedaży lokalu z 17.12.2013 r. W toku postępowania (tj. 24.04.2015 r.) F.Z. zmarła, a w testamencie notarialnym ustanowiła zapisobiercą windykacyjnym swojego małoletniego wnuka M.Z. w zakresie rzeczonyj nieruchomości lokalowej. Wszedł on do postępowania i podtrzymał stanowisko F.Z. (art. 180 § 1 pkt 1 k.p.c.⁵).

3. ROZSTRZYGNĘCIA SĄDÓW

3.1. STANOWISKO SĄDU OKRĘGOWEGO

Sąd okręgowy wskazał, że podstawą roszczenia jest art. 59 k.c. Jego zdaniem realizacja większości przesłanek powołanej regulacji nie była problematyczna. Umowa sprzedaży z 17.12.2013 r. czyniła całkowicie niemożliwym zadośćuczynienie roszczeniu powodów do pozwanego W.S. o zawarcie przyrzeczonej umowy sprzedaży lokalu. Strony umowy sprzedaży z 17.12.2013 r. wiedziały o roszczeniu powodów w momencie jej zawierania, a „odpłatność tej umowy jest wątpliwa”. Powodowie dochowali także rocznego terminu zawitego na wystąpienie z uprawnieniem według art. 59 k.c., umowa fraudacyjna została bowiem zawarta 17.12.2013 r. Zdiagnozowano podstawowy problem – aby zastosować art. 59 k.c., powodom musiało przysługiwać ważne, wynikające z umowy oraz możliwe do wykonania zobowiązanie (zapewne chodziło o roszczenie). W sprawie natomiast roszczenie to uległo przedawnieniu (art. 390 § 3 k.c.). Sąd okręgowy mimo to uwzględnił powództwo.

3.2. STANOWISKO SĄDU APELACYJNEGO

Sąd Apelacyjny w Gdańsku (I ACa 185/17)⁶ przyjął ustalenia sądu okręgowego za własne i uznał, że powodom przysługiwało roszczenie podlegające ochronie według art. 59 k.c. Wyrokiem z 14.12.2017 r. oddalił apelację powoda M.Z. (następcy F.Z.), natomiast apelację W.S. odrzucił.

⁵ Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2021 r. poz. 1805 ze zm.), dalej: k.p.c.

⁶ LEX nr 3289293.

3.3. STANOWISKO SĄDU NAJWYŻSZEGO

W skardze kasacyjnej małoletniego pozwanego M.Z. podniesiono naruszenie prawa materialnego, czyli art. 59 k.c. w związku z art. 390 § 3 k.c. i art. 117 § 2 k.c. Sąd Najwyższy skargę tę oddalił, co motywował następująco.

Po pierwsze, przedawnienie, pomimo funkcji stabilizacji i uporządkowania stosunków społecznych, nie powoduje wygaśnięcia roszczenia majątkowego. Przedawnienie wyłącza możliwość przymusowego dochodzenia tego roszczenia, ale jest to nadal roszczenie istniejące (na co wskazują art. 411 pkt 3, art. 502 k.c.). Roszczenia z umowy przedwstępnej zostały natomiast ograniczone w art. 390 § 3 k.c. rocznym terminem przedawnienia, co wynika z jego językowego brzmienia („przedawnia się”). Z perspektywy art. 59 k.c. roszczenie przedawnione jest roszczeniem istniejącym (niezupełnym).

Po drugie, przedawnienie roszczenia, poza zakresem art. 117 § 2¹ k.c., jest uwzględniane na zarzut (art. 117 § 2 k.c.). Zarzut przedawnienia oraz jego ocena dopuszczalności z perspektywy art. 5 k.c. mogą być natomiast dokonane jedynie w postępowaniu prowadzącym do realizacji odpowiedzialności za dług dłużnika, a nie w innym postępowaniu. Sądy, oceniając uprawnienie z art. 59 k.c., oceniają tylko istnienie roszczenia, a nie jego przedawnienie.

4. OCENA ZAGADNIEN PRAWNYCH

4.1. UWAGI WSTĘPNE

Jednym z głównych zagadnień poruszonych w komentowanym wyroku są skutki przedawnienia i ich wpływ na uprawnienie określane mianem „roszczenia”. Powstaje pytanie, czy takie roszczenie podlega ochronie według art. 59 k.c.

Takim roszczeniem było to wynikające z umowy przedwstępnej o zawarciu umowy przyrzeczonej *in natura* (art. 390 § 2 w zw. z art. 64 k.c. w zw. z art. 1047 k.p.c.)⁷. Ze stanu faktycznego wynika, że strony dochowały wszelkich wymogów przewidywanych dla ważności umowy przyrzeczonej (tj. sprzedaży nieruchomości), a przede wszystkim zawarły umowę w formie aktu notarialnego (art. 92 pr. not.⁸). Pewną wątpliwością teoretyczną mogło być zastrzeżenie w umowie przedwstępnej warunku zawarcia umowy przyrzeczonej w postaci założenia dla nieruchomości podlegającej umowie przyrzeczonej sprzedaży księgi wieczystej. Wynika ona z brzmienia art. 157 § 1 k.c. Powszechnie jednak przyjmuje się, że umowa zobowiązująca do przeniesienia własności – stosownie do art. 157 § 2 k.c. – może być zawarta pod warunkiem, a zarazem może być

⁷ Szerzej na temat natury tego roszczenia J. Grykiel (w:) *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 353–626*, red. M. Gutowski, Warszawa 2022, Legalis/el., komentarz do art. 390, nb 5–13.

⁸ Ustawa z 14.02.1991 r. – Prawo o notariacie (Dz.U. z 2022 r. poz. 1799 ze zm.), dalej: pr. not.

zastrzeżony warunek do poprzedzającej ją umowy przedwstępnej o silniejszym skutku⁹.

Pewna wątpliwość odnosi się do pytania, czy strony określiły termin zawarcia umowy przyrzeczonej. Według art. 389 § 2 zd. 3 k.c., jeżeli w ciągu roku od dnia zawarcia umowy przedwstępnej nie został wyznaczony termin do zawarcia umowy przyrzeczonej, nie można żądać jej zawarcia. Termin ten kwalifikuje się jako zawity, którego niedochowanie skutkuje wygaśnięciem roszczeń z umowy przedwstępnej¹⁰. Na tej podstawie pozwana F.Z. wniosła do sądu wieczysto-księgowego o wykreślenie z księgi wieczystej roszczeń wynikających z umowy przedwstępnej¹¹. Ostatecznie Sąd Rejonowy w G. wykreślił te roszczenia. Natomiast Sąd Najwyższy w komentowanej uchwale nie odniósł się szerzej do tego zagadnienia i uznał, że strony określiły termin zawarcia umowy przyrzeczonej („po 10.05.2010 r.”). W związku z tym przyjąć wypada na potrzeby dalszej analizy, że w stanie sprawy art. 389 § 2 k.c. nie znajduje zastosowania i z jego mocy nie wygasło roszczenie o zawarcie umowy przyrzeczonej.

Roszczenie według art. 390 § 2 k.c. przedawnia się z upływem roku od dnia, w którym umowa przyrzeczona miała być zawarta (art. 390 § 1 zd. 1 k.c.). Jeżeli przyjąć, że terminem wymagalności jest 11.05.2010 r., to wówczas roszczenie uległo przedawnieniu 11.05.2011 r. o godz. 23:59 (art. 112 k.c.). Powodowie wystąpili do sądu z roszczeniem zawarcia umowy przyrzeczonej dopiero w styczniu 2013 r. Co prawda w październiku 2012 r. skontaktowali się z F.Z. (pełnomocnikiem drugiej strony umowy przedwstępnej), która oświadczyła, że zawrze z nimi umowę sprzedaży za dopłatą pozostałej reszty ceny (odejmując zadatek i zaliczkę). Sądy nie dopatrzyły się jednak w tym oświadczeniu zrzeczenia się zarzutu przedawnienia (art. 117 § 2 zd. 1 *in fine* k.c.). Nawet jeśli, to nie analizowano, czy pełnomocnictwo F.Z. obejmowało umocowanie do tego typu czynności. To wszystko pozwala przyjąć ocenę, że roszczenie powodów uległo przedawnieniu.

Komentowane orzeczenie dotyczyło również wielu zagadnień szczegółowych, które na ogół można już uznać za rozstrzygnięte. Obejmuje to m.in. kwalifikację współuczestnictwa koniecznego (art. 72 § 2 k.p.c.) zachodzącego między pozwanymi z art. 59 k.c.¹², przesłanki zastosowania art. 59 k.c., czyli zawarcie umowy, całkowita lub częściowa niemożliwość zaspokojenia roszczenia osoby trzeciej, związek przyczynowy¹³, świadomość (wiedza) obu stron umowy, że osobie trzeciej przysługiwało roszczenie, które umowa czyni niemożliwym

⁹ Wskazuje na to J. Grykiel (w:) *Kodeks cywilny. Tom II...*, komentarz do art. 390, nb 38–39.

¹⁰ J. Grykiel (w:) *Kodeks cywilny. Tom II...*, komentarz do art. 389, nb 46.

¹¹ Przyjmuje się, że takie roszczenia mogą być ujawnione według art. 16 ust. 2 pkt 2 ustawy z 6.07.1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (Dz.U. z 2023 r. poz. 146 ze zm.), dalej: u.k.w.h.; S. Kostecki (w:) *Ustawa o księgach wieczystych i hipotece. Komentarz*, red. K. Osajda, Warszawa 2022, Legalis/el., komentarz do art. 16, uw. 7; wyrok SN z 13.07.2005 r. (I CK 28/05), Legalis nr 76128.

¹² Zob. uchwała SN z 17.09.1969 r. (III CZP 65/69), OSNCP 1970/2, poz. 28; wyrok SN z 25.01.2013 r. (II CSK 317/12), Legalis nr 555107.

¹³ Wyrok SN z 7.02.2013 r. (II CSK 230/12), LEX nr 1293943.

do zaspokojenia (chyba że umowa ta jest nieodpłatna), w tym kwestii wymagalności roszczenia chronionego¹⁴, kwalifikacji rocznego terminu z art. 59 k.c. jako zawitego (a nie przedawnienia). Nie będą one objęte tym opracowaniem, ponieważ dogłębne i szczegółowe rozważania na ten temat można znaleźć w każdym renomowanym komentarzu do art. 59 k.c.

4.2. ROSZCZENIE I WPŁYW PRZEDAWNIEŃ NA JEGO KONSTRUKCJĘ

Pod pojęciem roszczenia rozumie się pochodną (sytuację prawną, modalność) obowiązku zindywidualizowanego podmiotu do określonego zachowania¹⁵. Przez pewien okres relacja roszczenia do wierzytelności była sporna. Problem ten został już dogłębnie zbadany i nie ma potrzeby ponownego przedstawiania całej historii tego zagadnienia¹⁶. Wyróżnić należy dwa główne stanowiska. Według pierwszego roszczenie jest utożsamiane z samą wierzytelnością. Według drugiego roszczenia i wierzytelności powinny być od siebie odróżniane. Obecnie dominuje ujęcie, że roszczenie jest pojedynczym uprawnieniem¹⁷ składającym się na prawo podmiotowe (złożoną sytuację prawną) określane mianem wierzytelności¹⁸. Opiera się to na teoretycznym rozróżnieniu prawa podmiotowego

¹⁴ Wyrok SN z 10.02.1982 r. (III CRN 257/81), OSPiKA 1983/2, poz. 25.

¹⁵ P. Machnikowski (w:) *System Prawa Prywatnego*, t. 5, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. K. Osajda, Warszawa 2020, s. 152. W literaturze teorii prawa A. Redelbach, S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii państwa i prawa*, Warszawa 1992, s. 149.

¹⁶ Zamiast wielu zob. I. Karasek-Wojciechowicz, *Pojęcie roszczenia oraz kompetencja zaskarżalności roszczenia w polskim prawie cywilnym* (w:) *Rozprawy cywilistyczne. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Edwardowi Drozdowi*, red. M. Pecyna, J. Pisuliński, M. Podrecka, Warszawa 2013, s. 303–307; I. Karasek-Wojciechowicz, *Roszczenie o wykonanie zobowiązania z umowy zgodnie z jego treścią*, Warszawa 2014, s. 85–93; I. Karasek-Wojciechowicz (w:) *Zobowiązania. Przepisy ogólne i powiązane przepisy Księgi I KC. Tom I. Komentarz*, red. P. Machnikowski, Warszawa 2022, *Legalis/el.*, komentarz do art. 353, nb 55–56.

¹⁷ Trzeba wskazać, że w literaturze dostrzeżono różnice między uprawnieniem a roszczeniem. Uprawnienie odnosi się do własnych aktów tetycznych, roszczenie odnosi się do działań i zaniechań cudzych. Słusznie jednak przyjęto, że roszczenie jest rodzajem uprawnienia, bowiem „polega na aktualnie istniejącej możliwości żądania od innych osób, by zachowały się w sposób umożliwiający nam wykonanie działania, do którego jesteśmy uprawnieni, wyznaczony przez treść obowiązku tych osób”. Roszczenie jest również uprawnieniem do zachowania się własnego. Zob. Z. Klafkowski, *Przedawnienie w prawie cywilnym*, Warszawa 1970, s. 36. To na tle zapatrywań utożsamiających pojęcia roszczenia oraz wierzytelności nie było uzasadnione odróżnienie elementów roszczenia oraz prawa (obligacyjnego), E. Till, *Polskie prawo zobowiązań (część ogólna). Projekt wstępny z motywami*, Lwów 1923, s. 47. W teorii prawa z pojęcia roszczenia proponował natomiast zrezygnować K. Opałek, *Prawo podmiotowe*, Warszawa 1957, s. 415–441.

¹⁸ A. Klein, *Elementy zobowiązaniowego stosunku prawnego*, Wrocław 2005, s. 41–45; J. Pisuliński, *Hipoteka kaucyjna*, Kraków 2002, s. 54–57; Z. Banaszczyk (w:) *System Prawa Prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2012, s. 963; I. Karasek-Wojciechowicz, *Roszczenie o wykonanie zobowiązania...*, s. 90–91; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2020, s. 14–15; „Wierzytelność jest zespołem roszczeń”, tak P. Machnikowski (w:)

oraz konkretnych uprawnień na niego się składających¹⁹. Roszczenie jest w tej strukturze konkretnym uprawnieniem wierzyciela do dochodzenia i otrzymania świadczenia od dłużnika²⁰. Jest tylko sporne, czy roszczenie, aby jako takie mogło być zakwalifikowane, musi przybierać postać skonkretyzowanego albo nieskonkretyzowanego (podmiotowo i przedmiotowo) uprawnienia wierzyciela do tego świadczenia²¹.

Z roszczeniem może wiązać się kompetencja do przymusowego dochodzenia, która jest uznawana za odrębny i samoistny element zobowiązania (cechę roszczenia). Kompetencję tę określa się mianem zaskarżalności²². Roszczenie uzupełnione o kompetencję zaskarżalności jest określone mianem tzw. roszczenia zaskarżalnego. Z tym samym roszczeniem może natomiast nie wiązać się kompetencja do przymusowego jego dochodzenia. Jest to wówczas tzw. roszczenie niezaskarżalne²³. Twierdzenie to opiera się na założeniu, że możliwość przymusowego dochodzenia z uczestnictwem organów państwowych nie należy do konstytutywnych, ale konsekwentnych elementów treści roszczenia²⁴. Wskazano nawet stanowisko, według którego brak kompetencji do przymusowego dochodzenia zobowiązania oraz zastrzeżenie jedynie sankcji

System Prawa Prywatnego..., s. 162. Odmienne zapatrywanie było przyjmowane w literaturze międzywojennej, zob. E. Till, *Polskie prawo zobowiązań (część ogólna)*..., s. 47. W nowszej literaturze prezentowane jest już tylko jednostkowe odmienne zapatrywanie utożsamiające pojęcie wierzytelności z pojęciem roszczenia obligacyjnego. J. Kuropatwiński, *Wierzytelność w dogmatyce prawa cywilnego*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2007/1, s. 82.

¹⁹ Szerzej M. Pyziak-Szafnicka (w:) *System Prawa Prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2012, s. 809–817.

²⁰ A. Rembieleński (w:) *Kodeks cywilny z komentarzem*, red. J. Winiarz, Warszawa 1989, t. 1, komentarz do art. 353, uw. 2, s. 266; I. Karasek-Wojciechowicz, *Pojęcie roszczenia oraz kompetencja zaskarżalności roszczenia...*, s. 308; P. Machnikowski (w:) *System Prawa Prywatnego...*, s. 162. Taka definicja roszczenia odpowiada pojęciu *Anspruch* wypracowanemu przez B. Windscheida, zob. B. Nunner-Krautgasser, *Schuld, Vermögenshaftung und Insolvenz. Wechselwirkungen zwischen materiellem und formellem Recht und ihr Einfluss auf den Inhalt und die Durchsetzung von Rechten*, Wien 2007, s. 83, 97.

²¹ P. Machnikowski (w:) *System Prawa Prywatnego...*, s. 152. Autor ten proponuje, aby roszczeniem objąć też pochodną nieskonkretyzowanego obowiązku. Konsekwencją tego zapatrywania jest to, że roszczenie może ulec przedawnieniu, nawet jeżeli odpowiadający mu obowiązek nie jest dookreślony. Podobnie zob. też I. Karasek-Wojciechowicz (w:) *Zobowiązania. Przepisy ogólne (Tom I)*..., komentarz do art. 353, nb 59. Odmienne natomiast, którego zdaniem roszczenie zawsze przybiera postać uprawnienia skonkretyzowanego podmiotowo i przedmiotowo, Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne – część ogólna...*, s. 88.

²² I. Karasek-Wojciechowicz (w:) *Zobowiązania. Przepisy ogólne (Tom I)*..., komentarz do art. 353, nb 60–76 wraz z cytowaną tam literaturą. Niektórzy autorzy jednak tylko określają tę kompetencję jako roszczenie procesowe, Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne – część ogólna...*, s. 88.

²³ P. Machnikowski (w:) *System Prawa Prywatnego...*, s. 155. Tak też, czyli że możliwość wymuszenia świadczenia w drodze przymusu (*actio*) nie jest istotnym elementem roszczenia, S. Grzybowski, *System prawa cywilnego. Tom I. Część ogólna*, Ossolineum 1974, s. 219.

²⁴ S. Grzybowski (w:) *System prawa cywilnego. Tom I, Część ogólna*, red. S. Grzybowski, Ossolineum 1985, s. 222. Podobny problem jest analizowany w prawie francuskim, mianowicie czy wierzytelność jest ściśle związana (nierozzerwalnie) ze wspólnym zastawem wierzycieli na

odszkodowawczej w razie jego naruszenia jest wystarczające dla kwalifikacji danego uprawnienia jako roszczenie²⁵. W literaturze wyrażono również odmienne stanowisko, według którego zaskarżalność jest elementem konstytutywnym roszczenia (choć nadal jest ujmowana jako odrębna kompetencja). W konsekwencji nie istnieje desygnat określany jako „niezaskarżalne roszczenie” (jest to zbiór pusty)²⁶. Wskazuje się dalej, że pewne roszczenia nie muszą wcale wynikać z wierzytelności, ale mogą one wynikać z samego stosunku zobowiązaniowego (np. roszczenie dłużnika względem wierzyciela, np. art. 462 § 1 k.c. – temu pierwszemu nie przysługuje wówczas wierzytelność)²⁷.

Dokonana rekonstrukcja stanowisk ma znaczenie z perspektywy oceny skutków przedawnienia. Limituje ono możliwość przymusowego dochodzenia roszczenia i umożliwia uchylenie się od zaspokojenia roszczenia. Wniosek ten można klarownie przedstawić na podstawie funkcji zobowiązania (art. 353 § 1 k.c.). W literaturze niemieckiej wskazuje się trzy takie funkcje: 1) podstawa prawna dla świadczenia (*Rechtsgrund*), 2) obowiązek spełnienia świadczenia (*Pflicht*) oraz 3) roszczenie o spełnienie świadczenia (*Anspruch*)²⁸. Można przyjąć zbliżony opis roszczenia zobowiązaniowego przez pryzmat tych wszystkich trzech funkcji. Po pierwsze, roszczenie rozumiane jest jako podstawa do świadczenia, czyli że świadczenie spełnione przez dłużnika jest na nie zarachowane (*soluti retentionem*), a w ten sposób jest wyłączony reżim nienależnego świadczenia (art. 410 § 2 w zw. z art. 405 k.c.). Po drugie, roszczenie jest pochodną modalnością prawną do obowiązku dłużnika do konkretnych zachowań (w ramach zobowiązania może być ich wiele, np. przeniesienia własności i wydania rzeczy przez kupującego), których to niewykonanie lub nienależyte wykonanie uzasadnia sankcję odszkodowawczą (art. 471 i n. k.c.). Po trzecie, roszczenie może być przymusowo dochodzone w trybie sądowym, jak i pozasądowym (np. art. 498 k.c.). To ostatnie można upatrywać w kompetencji zaskarżalności, określanej jako przymiot (cecha) roszczenia zaskarżalnego. Można wyrazić myśl, która zapewne odpowiada rozważaniom SN w komentowanym wyroku, że przedawnienie powoduje jedynie wygaśnięcie funkcji trzeciej, czyli przymusowego dochodzenia roszczenia. Przedawnienie nie powoduje wyłączenia

majątku dłużnika (zob. art. 2284 CC), C. Witz, *Fasc. unique: DROIT DE GAGE GÉNÉRAL* (w:) *JurisClasseur Civil Code*, Lexis 360.fr 2016, art. 2284–2285, nb 54.

²⁵ F. Zoll (w:) *System Prawa Prywatnego*, t. 6, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. A. Olejniczak, Warszawa 2018, s. 1146. Wskazuje na to stanowisko też I. Karasek-Wojciechowicz, *Pojęcie roszczenia oraz kompetencja zaskarżalności roszczenia...*, s. 307.

²⁶ I. Karasek-Wojciechowicz, *Roszczenie o wykonanie zobowiązania...*, s. 103–104; I. Karasek-Wojciechowicz (w:) *Zobowiązania. Przepisy ogólne (Tom I)...*, komentarz do art. 353, nb 60–65. Krytycznie jednak w tym zakresie P. Machnikowski (w:) *System Prawa Prywatnego...*, s. 155, przyp. 63.

²⁷ P. Machnikowski (w:) *System Prawa Prywatnego...*, s. 162, 168–169.

²⁸ W prawie niemieckim T. Riehm, *Rechtsgrund – Pflicht – Anspruch. Zur Dogmatik des Schuldverhältnisses* (w:) H.C. Grigoleit, J. Petersen (Hrsg.), *Privatrechtsdogmatik im 21. Jahrhundert Festschrift für Claus-Wilhelm Canaris zum 80. Geburtstag*, Berlin 2017, *passim*.

funkcji pierwszej i drugiej roszczenia, czyli podstawy prawnej oraz obowiązku świadczenia. Powinno być bezsporne, że przedawnienie nie powoduje wygaśnięcia zobowiązania²⁹, ale tylko uprawnienia do przymusowego jego dochodzenia³⁰. Potwierdza to, po pierwsze, wyróżnienie, obok terminów przedawnienia, terminów prekluzyjnych, które skutkują wygaśnięciem uprawnień, w tym niekiedy roszczeń majątkowych (art. 344 § 2, art. 568 § 1 k.c.). Po drugie, wskazuje na to analiza porównawcza. Według art. 2219 CC fr.³¹ przedawnienie (*la prescription extinctive*) to tryb „wygaśnięcia” prawa w wyniku bezczynności osoby uprawnionej przez pewien czas (sformułowanie to wywołuje kontrowersje). Podobny model przyjęto w prawie austriackim (§ 1451 ABGB³²). Dla zestawienia, według § 214 ust. 1 BGB po upływie terminu przedawnienia dłużnik ma „prawo odmowy spełnienia świadczenia”. Natomiast zgodnie z § 214 ust. 2 BGB świadczenia spełnione w celu zaspokojenia roszczenia, które uległo przedawnieniu, nie mogą być odzyskane, nawet jeśli zostały dokonane w niewiedzy o upływie przedawnienia. Podobnej regulacji brak jest w kodeksie cywilnym francuskim, gdzie niektóre zobowiązania naturalne (w tym przedawnione) są kwalifikowane jako obowiązek wynikający z sumienia, a nie z prawa (art. 1100 CC fr.). Realizacja obowiązku sumienia wyłącza jednak bezpodstawne wzbogacenie³³. Powyższe dowodzi, że polski ustawodawca opowiedział się za modelem podobnym do tego niemieckiego, gdzie przedawnienie wyłącza przymusowe dochodzenie³⁴.

Zasadniczym przedmiotem sporu jest natomiast, w jaki sposób zanik funkcji trzeciej wskutek przedawnienia, czyli przymusowego dochodzenia roszczenia, wpływa na konstrukcyjny opis zobowiązania i wynikających z niego uprawnień i obowiązków. Nawiązuje ono do – opisanego powyżej – sporu co do zaskarżal-

²⁹ Odmiennie jednak czasem wskazuje się w orzecznictwie, zob. wyrok SN z 15.11.1996 r. (II CKN 7/96), Legalis nr 30371.

³⁰ Stanowisko to jest *de lege lata* jednolicie przyjmowane, W. Bryl (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Z. Resich, Warszawa 1972, t. 1, komentarz do art. 117, s. 266–267; A. Szpunar, *Z problematyki przedawnienia roszczeń majątkowych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1974/3, s. 289; J. Górowski, *Zarzut przedawnienia w procesie cywilnym* (w:) *Ars et usus. Księga pamiątkowa ku czci Sędziego Stanisława Rudnickiego*, red. T. Ereciński, J. Gudowski, Warszawa 2005, s. 125; J. Zralek, *Przedawnienie roszczeń w polskim prawie cywilnym – szkic prawno-porównawczy* (w:) *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, red. L. Ogiełło, W. Popiołek, M. Szpunar, Kraków 2005, s. 1573; B. Kordasiewicz (w:) *System Prawa Prywatnego*, t. 2, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. A. Olejniczak, Z. Radwański, Warszawa 2019, s. 707–708; R. Strugała (w:) *Zobowiązania. Przepisy ogólne i powiązane przepisy Księgi I KC. Tom I. Komentarz*, red. P. Machnikowski, Warszawa 2022, Legalis/el., komentarz do art. 117, nb 24.

³¹ *Code Civil des Français* – kodeks cywilny francuski z 1804 r.

³² *Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch* – austriacki kodeks cywilny z 1811 r.

³³ A.-M. Romani, *Enrichissement injustifié*, Dalloz 2018, nb 154–156.

³⁴ Tak też w literaturze międzywojennej L. Domański, *Instytucje kodeksu zobowiązań*, Warszawa 1936, s. 916. Na temat modelu niemieckiego przedawnienia zamiast wielu zob. H. Grothe (w:) *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch: BGB, Band 1: Allgemeiner Teil (§§ 1–240)*. *AllgPersönlR. ProstG. AGG*, red. C. Schubert, Beck Online 2021, § 194, nb 5.

ności jako konstytutywnej czy może konsekwentnej cechy roszczenia. Wyróżnić można w tym przedmiocie kilka stanowisk.

Po pierwsze, przedawnienie nie powoduje wygaśnięcia roszczenia, a jedynie jego przekształcenie w tzw. roszczenie naturalne (niezupelne)³⁵. Stanowisko to nawiązuje do niemieckiego zapatrywania na temat roszczeń niezaskarżalnych (*unklagbare Anspruche*)³⁶. Zakłada ono, że zaskarżalność stanowi konsekwentną cechę roszczenia³⁷.

Po drugie, przedawnienie powoduje wygaśnięcie zaskarżalności, a zarazem przekształcenie (ale nie wygaśnięcie) roszczenia w pojedyncze (minimalne konstrukcyjnie) uprawnienie do świadczenia³⁸. Zapatrywanie to opiera się na założeniu, że zaskarżalność jest konstytutywną cechą roszczenia. Stanowisko to zaprezentowano także w części literatury niemieckiej i szwajcarskiej³⁹.

Po trzecie, przedawnienie nie powoduje wygaśnięcia roszczenia ani jego przekształcenia w tzw. roszczenie naturalne, a jedynie przyznaje dłużnikowi zarzut umożliwiający uchylenie się przez niego od obowiązku spełnienia świadczenia. Zarzut przedawnienia wyłącza więc nie tylko funkcję roszczenia jako przymusowego dochodzenia (zaskarżalność), ale także jako obowiązku świadczenia, uzasadniającego sankcje z art. 471 i n. k.c.⁴⁰ Prezentowana jest także zmodyfikowana wersja tego zapatrywania, według której roszczenie wyłącza

³⁵ J. Gwiazdomorski, *Terminy zawite do dochodzenia roszczeń w kodeksie cywilnym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1968/3, s. 90, 100, 105; T. Wiśniewski, *Prawo zatrzymania w kodeksie cywilnym*, Warszawa 1999, s. 133; T. Paldyna, *Przedawnienie w polskim prawie cywilnym*, Warszawa 2010, s. 34–35; P. Sobolewski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Osajda, Warszawa 2022, Legalis/el., art. 117, Nt II, V; R. Strugała (w:) *Zobowiązania. Przepisy ogólne...*, komentarz do art. 117, nb 24; G. Wolak, *Ochrona wierzyciela...*, s. 57.

³⁶ H. Reichel, *Unklagbare Ansprüche*, Jherings Jahrbücher für die Dogmatik des bürgerlichen Rechts 1912, Bd. 59, s. 423–424; J. Stech, *Unklagbare Ansprüche im heutigen Recht*, „Zeitschrift für Zivilprozeß” 1964/3–4, s. 164.

³⁷ Tak G. Schulze, *Die Naturalobligation. Rechtsfigur und Instrument des Rechtsverkehrs einst und heute – zugleich Grundlegung einer zivilrechtlichen Forderungslehre*, Tübingen 2008, s. 248.

³⁸ I. Karasek-Wojciechowicz (w:) *Zobowiązania. Przepisy ogólne (Tom I)...*, art. 353, nb 62.

³⁹ H. Reichel, *Unklagbare Ansprüche...* (Bd. 59), s. 411; L. Enneccerus, H. Nipperdey, *Allgemeiner Teil des bürgerlichen Rechts. Zweiter halbband*, Tübingen 1960, s. 1367; wskazywano, że prawo dostępu (*Zugriffrecht*, odpowiednik zaskarżalności) mieści się w pojęciu roszczenia, A. von Tuhr, *Der Allgemeine Teil des Deutschen Bürgerlichen Rechts. Erster Band. Allgemeine Lehren und Personenrecht*, Berlin 1957, s. 242; jako sporne to zagadnienie przedstawiają F. Peters, F. Jacoby (w:) *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einföhrungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 1. Allgemeiner Teil. §§ 164–240*, red. S. Herrler, Berlin 2019, § 194, nb 9; T. Riehm, *Rechtsgrund – Pflicht – Anspruch...*, s. 359. W literaturze szwajcarskiej podobnie C. Huguenin, *Obligationenrecht. Allgemeiner und Besonderer Teil*, Schulthess 2012, s. 12. W literaturze niemieckiej na temat „zewnętrznego” charakteru zaskarżalności względem materialnoprawnego roszczenia J. Stech, *Unklagbare Ansprüche im...*, s. 161–164.

⁴⁰ Tak jednak, jak się wydaje, Z. Fenichel, *Zobowiązania niezupelne (naturalne) w K.Z.*, Nowy Kodeks Zobowiązań – dodatek do „Gazety Sądowej Warszawskiej” 1936/16–20, s. 75; podobnie J. Górski, *Zarzut przedawnienia w procesie cywilnym...*, s. 128–129. Stanowisko to zostało także przyjęte w części orzecznictwa, zob. wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 11.05.2017 r. (I ACa 1204/16), LEX nr 2662167.

zaskarżalność roszczenia, a zarazem przyznaje dłużnikowi prawo odmowy spełnienia świadczenia⁴¹.

Po czwarte, dla kwalifikacji uprawnienia jako roszczenia wystarczające jest zabezpieczenie jego naruszenia sankcją odszkodowawczą⁴². Rodzi to pytanie, czy naruszenie zobowiązania niezupełnego (jakkolwiek ta kategoria jest niejednorodna⁴³) uzasadnia zastosowanie art. 471 i n. k.c. W literaturze udzielono odpowiedzi pozytywnej⁴⁴, co oznaczałoby, że z zobowiązania niezupełnego wynikają roszczenia. W literaturze wyrażano także odpowiedzi negatywne⁴⁵, co oznaczałoby, że z zobowiązania niezupełnego nie wynikają roszczenia. Gdyby też przyjąć pogląd wyrażony jako „po trzecie” (zob. powyżej), to zarzut przedawnienia wyłączałby sankcję z art. 471 i n. k.c. i w ten sposób uniemożliwiałby kwalifikację uprawnień składających się na wierzytelność jako roszczenie.

Powyższy spór znajduje bezpośrednie przełożenie na problem zaistniały na tle analizowanego wyroku. Gdyby opowiedzieć się za pierwszym i trzecim stanowiskiem, to wówczas roszczenie przedawnione istnieje (jako niezaskarżalne) i podlega ochronie według art. 59 k.c. Na tle drugiego stanowiska (a i przy pewnych wariantach stanowiska czwartego) przedawnione „roszczenie” nie jest w istocie roszczeniem, a jedynie uprawnieniem do przyjęcia świadczenia i nie podlega ochronie według art. 59 k.c. Zarysowany problem prawny wyznacza zatem zakres zastosowania analizowanego przepisu, może bowiem obejmować tylko „roszczenie”. Ten skomplikowany wątek nie został natomiast poruszony w komentowanym wyroku.

Z góry należy odrzucić stanowisko czwarte. Naruszenie każdego obowiązku zobowiązaniowego może potencjalnie wiązać się z sankcją przewidzianą według art. 471 i n. k.c. Nie każdy obowiązek obligacyjny jednak wiąże się z sankcją przymusu (np. obowiązki określające jakość, miejsce, czas świadczenia, niezwiązane funkcjonalnie z długiem). Gdyby powstanie sankcji odszkodowawczej było wystarczającym kryterium dla kwalifikacji danego uprawnienia jako roszczenia, to wówczas dogmatycznie te dwie kategorie obowiązków (zaskarżalnych i niezaskarżalnych) byłyby nie do odróżnienia. Zresztą pogląd

⁴¹ K. Riedl, *Zobowiązania naturalne (niezupełne)*..., s. 307–308.

⁴² F. Zoll (w:) *System Prawa Prywatnego*..., s. 1146.

⁴³ S. Grzybowski (w:) *System prawa cywilnego, t. III cz. 1...*, s. 63–64; P. Machnikowski (w:) *System Prawa Prywatnego*..., s. 189; W. Borysiak (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Osajda, Warszawa 2022, Legalis/el., art. 353, uw. 39. Ze względu na wielość i różnorodną naturę odrzuca zasadność rozróżnienia zobowiązań zupełnych i niezupełnych I. Karasek-Wojciechowicz (w:) *Zobowiązania. Przepisy ogólne (Tom I)*..., komentarz do art. 353, nb 210–211.

⁴⁴ Tak N. Somerstein, *Rola zobowiązania moralnego w nowoczesnej cywilistyce*, Lwów 1934, s. 133–134; P. Machnikowski (w:) *System Prawa Prywatnego*..., s. 187; K. Riedl, *Zobowiązania naturalne (niezupełne)*..., s. 462–464. W literaturze niemieckiej G. Schulze, *Die Naturalobligation. Rechtsfigur und Instrument*..., s. 248–250.

⁴⁵ A. Ohanowicz (w:) A. Ohanowicz, J. Górski, *Zarys prawa zobowiązań*, Warszawa 1970, s. 28; tak też, jak się wydaje, F. Błachuta (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Z. Resich, Warszawa 1972, t. 2, komentarz do art. 353, s. 846–847.

ten został wypowiedziany na tle art. 59 k.c. i jego zastosowania względem naruszenia umownego prawa pierwokupu. Uznano, że naruszenie tego uprawnienia (kształtującego) może uzasadniać sankcję odszkodowawczą obowiązującego z pierwokupu (art. 599 § 1 k.c.), wobec czego należy je kwalifikować jako roszczenie według art. 59 k.c.⁴⁶ Powołany wariant interpretacyjny miał więc konkretny cel (ochrona pierwokupu umownego poprzez art. 59 k.c.⁴⁷), ale nie nadaje się do budowania ogólniejszych twierdzeń.

Zapatrywanie trzecie zahacza o problem prawnej natury zarzutu przedawnienia i zostanie szerzej omówiony poniżej (zob. pkt 4.3 poniżej). W relewantnym zakresie sprowadza się on do założenia, niewyrażanego wprost, że przedawnienie w żaden sposób nie wpływa na konstrukcję roszczenia, a jedynie druga strona uzyskuje skuteczne „przeciwprawo” (przeciwroszczenie) w postaci zarzutu przedawnienia. W konsekwencji występują dwa przeciwne uprawnienia, które popadają ze sobą w kolizję i powodują, że roszczenie nie może być zrealizowane. To zapatrywanie w swoich konsekwencjach nie różni się od ujęcia pierwszego, uznającego istnienie przedawnionych (niezaskarżalnych) roszczeń. Stąd dalszy spór należy sprowadzić do rozważenia, czy przedawnienie, powodując wyłączenie zaskarżalności roszczenia, prowadzi zarazem do zmiany kwalifikacji (przekształcenia) roszczenia. Powtórzyć wypada, że nie jest to pytanie o wygaśnięcie prawa do świadczenia (jako obowiązku i podstawy świadczenia)⁴⁸, a jedynie jego przymusowego dochodzenia.

Za stanowiskiem drugim co do zaskarżalności jako konstytutywnej cechy roszczenia wypowiedziano następujące argumenty⁴⁹. Po pierwsze, wybrane regulacje prawa cywilnego chronią jedynie uprawnienia kwalifikowane jako „roszczenia”. Nie byłoby natomiast zasadne zrównywanie w tym zakresie ochrony roszczeń zaskarżalnych oraz niezaskarżalnych. Za taką decyzją ustawodawcy kryje się przecież określona funkcja. Instrumenty te mają najczęściej za zadanie ochronę przymusowego dochodzenia roszczenia, co nie może być zrealizowane w odniesieniu do niezaskarżalnych uprawnień. Argument ten jest odnoszony m.in. do art. 59 k.c. i prawa zatrzymania według art. 461 k.c. Ma on więc istotne znaczenie z perspektywy komentowanego wyroku. Po drugie, pojęcie roszczenia jest zastosowane przez ustawodawcę jedynie do tych uprawnień z gier i zakładów, których można dochodzić (zob. art. 413 k.c.). Analogicznym określeniem nie posłużono się w przypadku niezaskarżalnych uprawnień z gier i zakładów.

Natomiast przeciwko ujmowaniu zaskarżalności jako cechy konstytutywnej

⁴⁶ Szerzej F. Zoll (w:): *System Prawa Prywatnego...*, s. 1145–1146.

⁴⁷ Kwestia ta jest kontrowersyjna, zob. szerzej E. Drozd, *Zagadnienie dopuszczalności ochrony uprawnionego z tytułu prawa pierwokupu przy pomocy art. 59 k.c.*, „Palestra” 1974/5, s. 16–25.

⁴⁸ Choć na ten temat A. Lutkiewicz-Rucińska, *Pytanie o wygaśnięcie roszczenia wskutek przedawnienia*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2016/1, *passim*.

⁴⁹ I. Karasek-Wojciechowicz (w:): *Zobowiązania. Przepisy ogólne (Tom I)...*, komentarz do art. 353, nb 62.

roszczenia podnosi się głównie wybrane brzmienia uregulowań ustawowych (np. art. 411 pkt 3, art. 117 § 2 k.c.)⁵⁰.

Bardziej przekonują jednak argumenty przemawiające za uznaniem zaskarżalności roszczenia jako **konstytutywnej cechy roszczenia**. Wygaśnięcie zaskarżalności powoduje, że wierzycielowi przysługuje jedynie (minimalne konstrukcyjnie) uprawnienie do przyjęcia świadczenia. W literaturze krytycznie odniesiono się do tego stanowiska, podnosząc, że natura prawna tego typu uprawnienia jest niejasna i zbytnio komplikuje prosty opis zobowiązania (oparty na konstrukcji roszczenia niezaskarżalnego)⁵¹. W odniesieniu do przedstawionych powyżej funkcji zobowiązania to niezaskarżalne uprawnienie do świadczenia (niebędące już roszczeniem) pełni funkcję podstawy prawnej dla świadczenia (*Rechtsgrund*) oraz obowiązku spełnienia świadczenia (*Pflicht*). Spełnione świadczenie jest zaliczane na to uprawnienie (art. 411 pkt 3 k.c.) i podlega (choć niezaskarżalnej) sankcji z art. 471 i n. k.c.⁵² Pełni ono te same funkcje co roszczenie niezaskarżalne, tyle tylko że nie jest kwalifikowane jako roszczenie. Zaprezentowanej wykładni nie przekreśla okoliczność, że ustawodawca czasem stosuje pojęcie „przedawnione roszczenie” (np. art. 411 pkt 3 k.c.). Nie dezaktualizuje go także brzmienie art. 117 § 2 k.c., które, choć nie wprost, sugeruje, że skutek upływu terminu przedawnienia to roszczenie nie wygasa, a jedynie dłużnik może się „uchylić od przymusowego zaspokojenia”. Trzeba zauważyć, że ustawodawca posługuje się przydawkami w różnych celach⁵³. Wyróżnić można przydawki: 1) konfirmujące (podkreślające pewne znaczenie nazwy, lecz niemodyfikujące jej treści, np. ważna czynność prawna), 2) determinujące (polegające na wzbogaceniu treści nazwy, np. rozporządzająca czy zobowiązująca czynność prawna), jak i 3) modyfikujące (odejmujące nazwie jej pierwotne znaczenie, np. nieważna czynność prawna)⁵⁴. Przydawki „przedawnione” czy też „niezaskarżalne” roszczenie mogą być potencjalnie przydawkami determinującymi, jak i modyfikującymi. Przyjąć należy, że są to przydawki modyfikujące, zmieniające sens pierwotnego znaczenia roszczenia. Roszczenie przedawnione jest roszczeniem nieistniejącym. Podobny sens ma wyrażenie z brzmienia art. 117 § 2 k.c., czyli że można się uchylić od zaspokojenia roszczenia po upływie terminu przedawnienia⁵⁵.

⁵⁰ Wskazuje na to I. Karasek-Wojciechowicz (w:) *Zobowiązania. Przepisy ogólne (Tom I)*..., komentarz do art. 353, nb 63.

⁵¹ P. Machnikowski (w:) *System Prawa Prywatnego*..., s. 155, przyp. 63.

⁵² K. Riedl, *Zobowiązania naturalne (niezpełne)*..., s. 462–464.

⁵³ T. Gizbert-Studnicki, *O nieważnych czynnościach prawnych w świetle koncepcji czynności konwencjonalnych*, „Państwo i Prawo” 1975/4, s. 73.

⁵⁴ T. Gizbert-Studnicki, *O nieważnych czynnościach prawnych*..., s. 73–75.

⁵⁵ Można ubocznie wskazać, że brzmienie art. 117 § 2 k.c. jest podobne do brzmienia § 214 BGB. Sposób wykładni prawa niemieckiego mógłby w tym zakresie być swoistą wskazówką dla wykładni prawa polskiego. Natomiast na tle prawa niemieckiego przyjmuje się, że skutkiem przedawnienia nie jest wygaśnięcie tego roszczenia (*Anspruch*, § 194 BGB), lecz uzyskanie przez dłużnika prawa do odmowy spełnienia świadczenia na rzecz wierzyciela, W. Henrich (w:)

Za powyższym wnioskiem przemawiają także uwagi prawnoporównawcze. Zaskarżalność jest terminem języka prawniczego zapożyczonym z prawa niemieckiego⁵⁶. Definicja roszczenia jako uprawnienia do świadczenia także została przyjęta w polskiej literaturze – jak się wydaje – wzorem definicji ustawodawcy niemieckiego (zob. brzmienie § 194 ust. 1 BGB⁵⁷)⁵⁸. Jednakże polski ustawodawca nie zdefiniował nigdzie ustawowo roszczenia czy zaskarżalności, przez co zadanie to należy do doktryny prawa. Przy wzorowaniu się na prawie niemieckim przy analizie roszczenia (*Anspruch*) trzeba zachować ostrożność. Za punkt wyjścia obejmuje się zapatrywanie B. Windscheida, który zaskarżalność ujmował jako „część składową” roszczenia (*Bestandteil des Anspruchs*)⁵⁹. Roszczenie wynikające z zobowiązania na tle prawa niemieckiego jest utożsamiane z wierzytelnością (*Forderung*, § 241 BGB)⁶⁰. Zachodzą tam dogmatyczne proble-

W. Hau, R. Poseck (hrsg.), *Beck'sche Online-Kommentare zum BGB*, Beck Online 2021, § 214, nb 1. Jak już jednak wskazano, na tle prawa niemieckiego roszczenie jest utożsamiane z pojęciem wierzytelności. Nie może natomiast istnieć dług bez wierzytelności, wobec czego, jeżeli te dwa pojęcia ze sobą utożsamiać, wniosek o braku wygaśnięcia roszczenia (wierzytelności) na skutek upływu terminu przedawnienia wydaje się jedynie słuszny. Dlatego możliwe jest odmienne podejście w stosunku do wykładni art. 117 § 2 k.c. niż to, które jest prezentowane na tle § 214 BGB.

⁵⁶ Tak np. Ł. Błaszczak, *Powództwo oczywiście bezzasadne. Art. 191¹ k.p.c.*, Warszawa 2021, s. 154.

⁵⁷ *Bürgerliches Gesetzbuch* – niemiecki kodeks cywilny z 1896 r.

⁵⁸ Rozwój historyczny pojęcia roszczenia zob. szerzej M. Kummer, *Das Klagerecht und die materielle Rechtskraft im schweizerischen Recht*, „Abhandlungen zum schweizerischen Recht” 1954/311, s. 11–20. Cały spór powstał z pomieszania pojęciowego wypracowanego przez doktrynę niemiecką na tle koncepcji roszczenia materialnoprawnego wypracowanego przez B. Windscheida. Spostrzegł on bowiem, że w prawie rzymskim skarga (*actio*) zawierała w sobie zarówno elementy materialnoprawne, jak i procesowe. Na tej podstawie dokonał rozróżnienia pojęcia materialnoprawnego roszczenia oraz procesowego prawa do skargi (*Klagerecht*). Nie wyróżniał on pojęcia zaskarżalności, ponieważ roszczenie już je „samo w sobie” zawierało, zob. B. Nunner-Krautgasser, *Schuld, Vermögenshaftung und Insolvenz...*, s. 84. Zabieg ten był jednak szeroko rozwijany i doprowadził do wielu nieścisłości. Na tej podstawie wypracowano w niemieckiej nauce prawa cywilnego oraz procesu cywilnego pojęcia: a) roszczenia (*Anspruch*), b) zaskarżalności (*Erzwingbarkeit, Klagbarkeit*), egzekwowalności (*Durchsetzbarkeit*) czy też prawa skargi w rozumieniu materialnoprawnym (*materiellen Klagerecht*), c) prawa do ochrony prawnej roszczenia (*Rechtsschutzanspruch*). Różni przedstawiciele pandektystyki niemieckiej rozumieli co innego przez każde z tych pojęć. Nie było wiadome, które z nich należy zakwalifikować do prawa materialnego, a które do prawa procesowego (publicznego), ani też nie było wiadome, jaka jest ich wzajemna relacja. W rezultacie tego w zagranicznej literaturze wskazuje się, że dyskusja nad pojęciem roszczenia nie doprowadziła jeszcze do jednoznacznych rezultatów, B. Nunner-Krautgasser, *Schuld, Vermögenshaftung und Insolvenz...*, s. 61.

⁵⁹ B. Nunner-Krautgasser, *Schuld, Vermögenshaftung und Insolvenz...*, s. 87.

⁶⁰ Już w starszej literaturze K. Hellwig, *Anspruch und Klagerecht*, Leipzig 1924, s. 5; F. Endemann, *Anspruch* (w:) *Handwörterbuch der Rechtswissenschaft (HdR)*. Bd. 1, red. F. Stier-Somlo, A. Elfter, Berlin und Leipzig 1926, s. 216; A. von Tuhr, *Der Allgemeine Teil des Deutschen (Erster Band)...*, s. 241–242. W nowszej literaturze T. Riehm, *Rechtsgrund – Pflicht – Anspruch...*, s. 346, 354 i n.; G. Bachmann (w:) *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch: BGB, Band 2: Schuldrecht Allgemeiner Teil I (§§ 241–310)*, red. W. Krüger, Beck Online 2019, § 241, nb 6; Ch. Wandelstein, *Pflicht und Anspruch. Zugleich ein Beitrag zur Bedeutung subjektiver Rechte im Privatrecht*, Tübingen

my, aby przyjąć, że zaskarżalność stanowi nieodłączną część roszczenia. Gdyby roszczenie uległo np. przedawnieniu, to wygasłoby roszczenie, a jeżeli jest ono utożsamiane z wierzytelnością, to wygasłoby nawet zobowiązanie. Nie może bowiem istnieć zobowiązanie bez wierzytelności. Taka interpretacja pozostawiałaby zatem w sprzeczności z przepisami kodeksu cywilnego, które nie powodują wygaśnięcia zobowiązania wskutek przedawnienia, a jedynie niemożliwość jego przymusowego dochodzenia (np. co do skutków przedawnienia § 214 BGB). Ten stan normatywny doprowadził do tego, że rozróżnia się roszczenie oraz zaskarżalność, a zarazem kategorie roszczeń zaskarżalnych i niezaskarżalnych⁶¹. *De lege lata* podobne wątpliwości na tle prawa polskiego nie powstają. W polskiej doktrynie roszczenie i wierzytelność są – jak już powyżej wskazano – odróżniane od siebie. Nie ma zatem teoretycznych przeszkód, aby twierdzić, że np. wyłączenie zaskarżalności prowadzi do wygaśnięcia roszczenia, może bowiem istnieć stosunek zobowiązaniowy bez elementu roszczenia.

Podsumowując, należy uznać zaskarżalność za konstytutywną cechę roszczenia. Jeżeli przedawnienie ma powodować wyłączenie zaskarżalności, to wówczas „roszczenie przedawnione” nie jest więcej roszczeniem. Zamienia się ono w pojedyncze uprawnienie do domagania się świadczenia. Możliwe jest również zaprezentowanie tego wniosku w sposób bardziej klarowny poprzez przyjęcie odmiennego ujęcia konstrukcyjnego, zakładającego rozróżnienie długu i odpowiedzialności w swej skrajnej postaci. Zgodnie z nim roszczenie wynika z prawa ze stosunku odpowiedzialności (*Haftungsrecht*) i jego przedawnienie skutkuje wygaśnięciem. Nie wpływa to zarazem na uprawnienia i obowiązki świadczenia wynikające z zobowiązania. Wówczas powstaje sytuacja opisywana jako tzw. dług bez odpowiedzialności. Prezentowane stanowisko zakłada uznanie, że odpowiedzialność jest odrębnym od zobowiązania zbiorem uprawnień (a więc stosunkiem cywilnoprawnym, art. 1 k.c.), choć ściśle (akcesoryjnie) z nim powiązany⁶². Stanowisko to wymagałoby jednak szerszego udowodnie-

2021, s. 70–71 (choć sam autor przyjmuje odmienne stanowisko na temat odróżniania tych dwóch kategorii prawnych). Podobnie D. Medicus, *Allgemeiner Teil des BGB*, C.F. Müller 2010, s. 38–39. W prawie austriackim szeroko na temat tego zamieszczenia pojęciowego B. Nunner-Krautgasser, *Schuld, Vermögenshaftung und Insolvenz...*, s. 61–120, zwłaszcza s. 99 (sama autorka na s. 104 opowiada się za rozróżnieniem tych dwóch pojęć). Taki stan rzeczy wynika z koncepcji roszczenia wypracowanego przez B. Windscheida, który twierdził, że roszczenie nie wypływa z wierzytelności, ale stanowi jej przejaw, B. Windscheid, *Die Actio des römischen Civilrechts vom Standpunkte des heutigen Rechts*, Düsseldorf 1856, s. 4.

⁶¹ H.-A. Neumann, *Der vertragliche Ausschluss der Klagbarkeit eines privatrechtlichen Anspruchs im deutschen und im deutschen internationalen Recht*, München 1971, s. 2–4, 13. W prawie szwajcarskim C. Huguenin, *Obligationenrecht. Allgemeiner und Besonderer...*, s. 11–12.

⁶² Na temat odróżnienia stosunku zobowiązaniowego i stosunku odpowiedzialności, zob. A. Klein, *Wpływ zmiany posiadacza gospodarstwa producenta na zobowiązanie kontraktacji*, „Studia Cywilistyczne” 1974, t. XXIII, s. 111–112, przyp. 51; A. Klein, *Elementy stosunku prawnego prawa rzeczowego*, Wrocław 1976, s. 156. Za nim J. Stobienia, *Realizacja wierzytelności wierzycieli spadkodawcy w prawie polskim*, Warszawa 1981, s. 9. Zob. też H. Mądrzak, *Przymusowe zaspokojenie wierzyciela z tytułu długu jednego z małżonków*, Warszawa 1977, s. 59; A. Dyoniak, *Odpowiedzialność*

nia i jego wykazanie wykracza poza zakres opracowania. Nie zmienia to zasadniczego wniosku, że roszczenie przedawnione nie jest roszczeniem w znaczeniu art. 59 k.c. W tym przedmiocie stanowisko Sądu Najwyższego w komentowanej uchwale musi być ocenione krytycznie.

4.3. ZARZUT PRZEDAWNINIENIA – KONCEPCJA MATERIALNOPRAWNA I PROCESOWA

Przyjęcie, że roszczenie niezaskarżalne nie jest roszczeniem, wcale nie oznacza jeszcze, że Sąd Najwyższy powinien rozstrzygnąć sprawę inaczej. Rodzi się kolejne pytanie – od jakiego momentu roszczenie przedawnione staje się niezaskarżalne (przekształca się w uprawnienie do przyjęcia świadczenia, art. 353 § 1 k.c.). Jeżeli następuje to z chwilą skutecznego złożenia zarzutu przedawnienia, to wówczas konieczne jest przeanalizowanie tej dodatkowej przesłanki. Ocenie musi podlegać istotne z tej perspektywy twierdzenie Sądu Najwyższego, że zarzut przedawnienia może być uwzględniany tylko w postępowaniu przeznaczonym do dochodzenia treści przedawnionego obowiązku świadczenia (a nie dochodzenia uprawnienia z art. 59 k.c.). Odpowiedź na powyższe pytania wymaga nawiązania do dwóch ogólnych koncepcji objaśniających naturę zarzutu przedawnienia i wyprowadzenia konsekwencji w nich wynikających. Analizowany problem, rzecz jasna, zachowuje *de lege lata* aktualność jedynie w stosunkach niekonsumenckich, w których przedawnienie nie jest uwzględniane z urzędu (art. 117 § 2¹ k.c.).

Według pierwszej (i – zdaje się – dominującej) koncepcji zarzut przedawnienia jest instytucją prawa materialnego⁶³. Stanowi on postać zarzutu materialnoprawnego (preemptoryjnego)⁶⁴, choć według odmiennego (mniej przekonującego) poglądu jest to uprawnienie kształtujące⁶⁵. Rozróżnić przy tym trzeba zarzut przedawnienia w znaczeniu materialnoprawnym oraz procesowym⁶⁶.

majątkowa małżonków wobec osób trzecich, Warszawa–Poznań 1980, s. 25–36, 50 i n.; w literaturze niemieckiej H. Isay, *Schuldverhältnis und Haftungsverhältnis im heutigen Recht*, Jherings Jahrbücher für die Dogmatik des bürgerlichen Rechts 1904, Bd. 12, s. 192–202; O. von Gierke, *Deutsches Privatrecht. Dritter Band: Schuldrecht*, Berlin 1917, s. 32.

⁶³ A. Szpunar, *Uwagi o zrzeczeniu się zarzutu przedawnienia*, „Rejent” 2002/10, s. 20; J. Górowski, *Zarzut przedawnienia w procesie cywilnym...*, s. 126; T. Pałdyna, *Przedawnienie w polskim prawie...*, s. 250; M. Mataczyński, M. Saczywko (w:) *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz. Art. 1–352*, red. M. Gutowski, Warszawa 2021, Legalis/el., komentarz do art. 117, nb 32.

⁶⁴ T. Pałdyna, *Przedawnienie w polskim prawie...*, s. 253; M. Mataczyński, M. Saczywko (w:) *Kodeks cywilny...*, komentarz do art. 117, nb 32.

⁶⁵ J. Górowski, *Zarzut przedawnienia w procesie cywilnym...*, s. 125; I. Karasek-Wojciechowicz (w:) *Zobowiązania. Przepisy ogólne (Tom I)...*, komentarz do art. 353, nb 113. Krytycznie w tym zakresie P. Machnikowski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2021, Legalis/el., art. 117, nb 9.

⁶⁶ T. Pałdyna, *Przedawnienie w polskim prawie...*, s. 248–249. Czasem przyjmuje się kwalifikację skutków materialnoprawnych procesowego zarzutu przedawnienia, A. Szpunar, *Uwagi o zrzeczeniu się zarzutu...*, s. 20–22.

Według drugiej koncepcji zarzut przedawnienia jest instytucją prawa procesowego⁶⁷. Wywołuje on swoje skutki, tylko gdy zostanie podniesiony przed sądem w toku postępowania służącego dochodzeniu przedawnionego obowiązku świadczenia⁶⁸. Na tle tej koncepcji procesowej nie ma potrzeby rozróżnienia zarzutu przedawnienia w znaczeniu procesowym oraz zarzutu w znaczeniu materialnoprawnym. Pozostaje tylko zarzut procesowy przedawnienia.

Z góry należy wykluczyć koncepcje mieszane (materialno-procesowe). Nie jest możliwe mieszanie reguł prawa procesowego i materialnoprawnego, a zarazem arbitralne selekcionowanie zastosowania odpowiednich uregulowań⁶⁹.

Na podstawie tych dwóch ujęć można rozstrzygnąć wiele problemów szczegółowych.

Po pierwsze, czy do zarzutu przedawnienia oraz zrzeczenia się tego zarzutu należy stosować ogólne przepisy o oświadczeniach woli (art. 60 i n. k.c.), czy może przepisy i zasady odnoszące się do czynności procesowych (art. 125 i n. k.p.c.). Koncepcja materialnoprawna przemawia na rzecz pierwszego twierdzenia⁷⁰, podczas gdy koncepcja procesowa na rzecz tego drugiego⁷¹. Ma to znaczenie dla m.in. możliwości odwołania zgłoszonego zarzutu bądź zrzeczenia się zarzutu przedawnienia. Na tle koncepcji materialnoprawnej powinien być konsekwentnie zastosowany art. 61 § 1 zd. 2 k.c., według którego odwołanie zarzutu będzie skuteczne, jeżeli doszło jednocześnie z tym oświadczeniem lub wcześniej⁷². Nawet jeżeli będzie można odwołać procesowe oświadczenie obejmujące zarzut bądź zrzeczenie się tego zarzutu, to i tak nie będzie to miało wpływu na skutki materialnoprawne wywołane przez czynność prawa materialnego, które sąd powinien wziąć pod rozwagę z urzędu⁷³. Koncepcja procesowa natomiast umożliwi swobodne powoływanie i odwoływanie zarzutu przedawnienia, na zasadach ogólnych dotyczących czynności procesowych⁷⁴. Może to prowadzić do skrajnych przypadków, w których pozwany przed sądem pierwszej instancji zrzekł się zarzutu przedawnienia, a potem wniósł apelację, w której odwołał zrzeczenie się i podniósł zarzut przedawnienia⁷⁵. Sytuację tę

⁶⁷ R. Strugała (w:) *Zobowiązania. Przepisy ogólne...*, komentarz do art. 117, nb 35. Za taką koncepcją również – jak się wydaje – uchwała SN z 10.05.2000 r. (III ZP 13/00), OSNP 2000/23, poz. 846; wyrok SN z 19.03.2002 r. (IV CKN 917/00), Legalis nr 81773.

⁶⁸ R. Strugała (w:) *Zobowiązania. Przepisy ogólne...*, komentarz do art. 117, nb 35.

⁶⁹ Należałoby kwalifikować koncepcję zarzutu przedawnienia T. Pałdyny, *Przedawnienie w polskim prawie...*, s. 248–261 (wbrew przyjętej przez cytowanego autora koncepcji materialnoprawnej).

⁷⁰ Zob. np. wyrok SN z 12.09.2018 r. (II CSK 664/17), OSNC 2019/7–8, poz. 79, s. 67.

⁷¹ Tak R. Strugała (w:) *Zobowiązania. Przepisy ogólne...*, komentarz do art. 117, nb 35.

⁷² M. Mataczyński, M. Saczywko (w:) *Kodeks cywilny...*, komentarz do art. 117, nb 49. Odmiennie i nietrafnie T. Pałdyna, *Przedawnienie w polskim prawie...*, s. 261.

⁷³ Wyrok SN z 6.11.1975 r. (I PRN 32/75), OSPiKA 1976/9, poz. 168.

⁷⁴ *Postępowanie cywilne w zarysie*, red. W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, Warszawa 2020, s. 102.

⁷⁵ Zob. stan faktyczny w wyroku SN z 19.03.2002 r. (IV CKN 917/00), Legalis nr 81773. Przegląd stanowisk na temat podniesienia zarzutu przedawnienia w postępowaniu apelacyjnym, J. Górowski, *Zarzut przedawnienia w procesie cywilnym...*, s. 133–134.

można jedynie wykluczyć poprzez odpowiednią wykładnię reguł prekluzji procesowych (art. 205¹², art. 381 k.p.c.)⁷⁶, choć jest dyskusyjne, czy obejmują one zarzut przedawnienia⁷⁷. Dodatkową sankcją może być nałożenie kosztów na pozwanego według art. 103 k.p.c.⁷⁸ Do tego można by było dodać zastosowanie art. 4¹ k.p.c. (zob. „po drugie” poniżej). Kwalifikacja zarzutu przedawnienia i jego odwołania ma znaczenie także z perspektywy możliwości podniesienia zarzutu bądź jego zrzeczenia się w sposób dorozumiany (konkludentny) według art. 60 i 65 k.c.⁷⁹ Zwolennicy koncepcji procesowej odmawiają zastosowania art. 65 k.c. i znacząco ograniczają możliwość złożenia zarzutu przedawnienia w sposób dorozumiany (konkludentny)⁸⁰.

Po drugie, przyjęcie odpowiedniej koncepcji zarzutu przedawnienia ma znaczenie z perspektywy niektórych reguł procedury cywilnej. Jeżeli zarzut przedawnienia ma charakter procesowy, to do jego dokonania wystarczające jest udzielenie pełnomocnictwa procesowego. Przyjmuje się, że podniesienie zarzutu przedawnienia mieści się w art. 91 pkt 1 k.p.c.⁸¹ Jeżeli zarzut przedawnienia ma ponadto charakter czynności prawa materialnoprawnego, to wówczas umocowanie według art. 91 pkt 1 k.p.c. obejmuje tylko procesowy zarzut przedawnienia. Dla skutecznego dokonania zarzutu przedawnienia przez pełnomocnika procesowego konieczne będzie jednak udzielenie dodatkowo pełnomocnictwa materialnoprawnego obejmującego czynności prawne materialne (art. 98 i n. k.c.). Nie jest trafny pogląd, według którego procesowy i materialny charakter zarzutu przedawnienia powoduje, że wystarczy tylko udzielenie pełnomocnictwa procesowego⁸². Powstaje problem w tym zakresie podobny do zarzutu potrącenia w procesie cywilnym (art. 498 k.c., art. 203¹ k.p.c.). Przyjmuje się, że dokonanie takiego zarzutu potrącenia przez pełnomocnika profesjonalnego w toku postępowania cywilnego wymaga wyraźnego rozszerzenia treści pełnomocnictwa procesowego, w stosunku do art. 91 k.p.c., o uprawnienie do złożenia materialnego oświadczenia w tym zakresie⁸³. Podobną wątpliwość można prze-

⁷⁶ Tak J. Górowski, *Zarzut przedawnienia w procesie cywilnym...*, s. 130; T. Pałdyna, *Przedawnienie w polskim prawie...*, s. 257.

⁷⁷ Przyjmuje się, że możliwe jest powołanie się w apelacji na zarzut przedawnienia, jeżeli jest on oparty na faktach powołanych przed sądem pierwszej instancji, T. Ereciński (w:) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom III. Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, LEX/el., komentarz do art. 381, uw. 11; wyrok SN z 19.08.2004 r. (V CK 38/04), LEX nr 277325; uchwała SN z 17.06.2005 r. (III CZP 26/05), LEX nr 150269.

⁷⁸ Szerzej T. Pałdyna, *Przedawnienie w polskim prawie...*, s. 258. Zob. też J. Górowski, *Zarzut przedawnienia w procesie cywilnym...*, s. 130.

⁷⁹ J. Górowski, *Zarzut przedawnienia w procesie cywilnym...*, s. 125; T. Pałdyna, *Przedawnienie w polskim prawie...*, s. 259; wyrok SN z 23.03.2018 r. (I CSK 351/17), OSNC 2019/B, poz. 18, s. 28.

⁸⁰ R. Strugała (w:) *Zobowiązania. Przepisy ogólne...*, komentarz do art. 117, nb 35.

⁸¹ M. Łochowski (w:) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Art. 1–458¹⁶*, red. T. Szanciło, Warszawa 2023, Legalis/el., komentarz do art. 91, nb 11.

⁸² T. Pałdyna, *Przedawnienie w polskim prawie...*, s. 261.

⁸³ W zakresie potrącenia zob. wyrok SN z 20.10.2004 r. (I CK 204/04), Legalis nr 67328; wyrok SN z 20.10.2006 r. (IV CSK 134/05), Legalis nr 156806; wyrok SN z 10.08.2010 r. (I PK 56/10), Legalis

nieść na zarzut przedawnienia i jego zrzeczenie się w ujęciu materialnym. Jak dotąd w orzecznictwie jednak przyjmowano, że umocowanie procesowe w do- rozumiany sposób będzie obejmować umocowanie do materialnoprawnego za- rzutu przedawnienia. Należy przez to rozumieć, że dokument pełnomocnictwa procesowego zawiera w sobie jednocześnie pełnomocnictwo procesowe oraz materialnoprawne w omawianym zakresie (na mocy jednego dokumentu doko- nuje się dwóch czynności prawnych). Argumentowano, że nie można postawić znaku równości między potrąceniem oraz przedawnieniem, ponieważ to pierw- sze prowadzi do przymusowego dochodzenia wierzytelności aktywnej, nato- miast to drugie prowadzi do uniknięcia odpowiedzialności przez pozwanego⁸⁴. Objęcie pełnomocnictwem procesowym także konkludentnie pełnomocnictwa do materialnoprawnego zarzutu przedawnienia dotyczy nie tylko problemu jego złożenia, ale także odebrania. Zarzut przedawnienia jest oświadczeniem woli, które dla swej skuteczności musi być złożone drugiej stronie (art. 61 k.c.). Jeżeli pełnomocnik profesjonalny powoda nie ma umocowania do odebrania zarzutu przedawnienia (co może – jak trzeba przyjąć – występować tylko w razie wy- raźnego zastrzeżenia tego w treści pełnomocnictwa procesowego), to wówczas oświadczenie obejmujące taki zarzut musi być skierowane bezpośrednio do dru- giej strony (a nie do tego pełnomocnika)⁸⁵. Z tej perspektywy bardziej atrakcyjna jest koncepcja procesowa, adresatem takiego zarzutu przedawnienia jest bowiem sąd, i to jemu taki zarzut powinien być zgłoszony⁸⁶ (zob. poniżej „po szóste”).

W zależności od przyjętej koncepcji różnie kształtuje się kwestia naduży- cia zarzutu przedawnienia. Dotyczy to relacji pozakonsumenckich (profesjo- nalnych i powszechnych), skoro kwestia ta jest uregulowana w stosunkach konsumenckich wprost przez art. 117¹ k.c. Na tle koncepcji materialnopraw- nej istnieje ustalona praktyka orzecznicza w zakresie zastosowania art. 5 k.c.⁸⁷ Na tle koncepcji procesowej zarzut ten powinien być oceniany z perspekty- wy art. 4¹ k.p.c. Taki zarzut procesowy nie będzie wywoływał swoich skutków prawnych⁸⁸. Wyrażono jednak stanowisko, że pomimo procesowego charakteru

nr 1428722; A. Olaś (w:) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. P. Rylski, Warszawa 2021, Legalis/el., komentarz do art. 93, uw. 45.

⁸⁴ Zob. argumentację SN w wyroku z 27.04.2021 r. (IV CSKP 38/21), Legalis nr 2629767. Zob. w literaturze J. Gudowski (w:) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Erciński, H. Pietrzykowski, K. Weitz, Warszawa 2022, LEX/el., komentarz do art. 91, uw. 25.

⁸⁵ Na ogół jednak przyjęto, że pełnomocnictwo procesowe obejmuje także konkludentnie pełnomocnictwo do odebrania zarzutu przedawnienia, zob. wyrok SN z 27.04.2021 r. (IV CSKP 38/21), Legalis nr 2629767.

⁸⁶ Co podnosi T. Pałdyna, *Przedawnienie w polskim prawie...*, s. 255.

⁸⁷ Szerzej T. Pałdyna, *Przedawnienie w polskim prawie...*, s. 300–361; M. Mataczyński, M. Saczywko (w:) *Kodeks cywilny...*, komentarz do art. 117, nb 39–41; P. Machnikowski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz...*, komentarz do art. 117, nb 20; P. Sobolewski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz...*, komentarz do art. 117, nt 26–36; wyrok SN z 20.05.2009 r. (I CSK 386/08), Legalis nr 161296.

⁸⁸ P. Feliga (w:) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Art. 1–458*¹⁶, red. T. Szancilo, Warszawa 2023, Legalis/el., komentarz do art. 4¹, nb 10.

zarzutu przedawnienia może być on objęty zastosowaniem art. 5 k.c. Wynika to z założenia, że modyfikuje on treść stosunku zobowiązaniowego poprzez wyłączenie zaskarżalności⁸⁹. Podstawy dla takiego stanowiska należy doszukiwać się w art. 1 k.c., skoro zaskarżalność jest elementem zobowiązania (zob. analizę poniżej w „po czwarte”). Powstaje w ten sposób swoista kompetencja, która jest regulowana jednocześnie przez przepisy prawa materialnego i procesowego. Zabieg ten jest jednak sprzeczny z dogmatycznym założeniem na temat rozdziału tych dwóch gałęzi prawa cywilnego⁹⁰.

W podobny sposób (jak w przypadku nadużycia prawa) należy postrzegać skutki skorzystania z zarzutu przedawnienia. Na tle koncepcji materialnoprawnej wyłącza ona roszczenie materialnoprawne i w ten sposób zanika merytoryczna przesłanka roszczenia procesowego (art. 187 § 1 pkt 1 k.p.c.). Na tle ujęcia procesowego powstaje pytanie, czy taka sytuacja nie stanowi przypadku niedopuszczalności drogi sądowej i odrzucenia powództwa według art. 199 § 1 pkt 1 k.p.c. Wyrażono stanowisko, że pomimo procesowego charakteru zarzutu przedawnienia to skutek jego podniesienia powództwo powinno zostać oddalone (nie odrzucone)⁹¹. Taka konsekwencja nie wynika logicznie z przesłanki, czyli założenia o procesowym charakterze zarzutu przedawnienia. Konsekwencją takiego ujęcia powinno być kwalifikowanie tego typu przesłanek jako te procesowe negatywne.

Po trzecie, prezentowana jest koncepcja, że zarzut przedawnienia wpływa nie tylko na odpowiedzialność za dług, ale także na sam dług⁹². Oznacza to, że przedawnienie nie tylko wpływa na wyłączenie zaskarżalności, lecz dodatkowo umożliwia wyłączenie sankcji z art. 471 i n. k.c. wskutek uzasadnionej odmowy spełnienia świadczenia przez dłużnika z powołaniem się na instytucję przedawnienia. Powoduje to, że „zarzut” przedawnienia w istocie zbliża się w naturze do uprawnienia kształtującego. Taki wniosek jest możliwy tylko przy założeniu koncepcji materialnoprawnej „zarzutu” przedawnienia. Gdyby opowiedzieć się za koncepcją procesową, to wówczas zarzut ten nie wpływa na uprawnienia z zakresu prawa materialnego, a więc na dług. Jednakże opowiedzenie się za koncepcją materialnoprawną zarzutu przedawnienia nie oznacza jeszcze *a limine*, że wpływa on zarówno na dług, jak i odpowiedzialność. Częściej jednak przyjmuje się, że zarzut przedawnienia wpływa tylko na zaskarżalność (odpowiedzialność)⁹³. Wskazania w tym miejscu wymagało tylko, że taka

⁸⁹ R. Strugała (w:) *Zobowiązania. Przepisy ogólne...*, komentarz do art. 117, nb 35.

⁹⁰ W. Siedlecki, *Zarys postępowania cywilnego*, Warszawa 1966, s. 18–19; W. Siedlecki, *Prawo procesowe cywilne a prawo cywilne materialne*, „Krakowskie Studia Prawnicze” 1969/3–4, s. 67–68, 96–99; R. Flejszar, *Zasada dyspozycyjności w procesie cywilnym*, Warszawa 2016, s. 3–15; *Postępowanie cywilne...*, s. 34; pytanie o aktualność tego rozróżnienia stawiał Z. Resich, *Dopuszczalność drogi sądowej w sprawach cywilnych*, Warszawa 1962, s. 22–24. W prawie niemieckim W. Henckel, *Prozessrecht und materielles Recht*, Göttingen 1970, s. 5.

⁹¹ R. Strugała (w:) *Zobowiązania. Przepisy ogólne...*, komentarz do art. 117, nb 24.

⁹² K. Riedl, *Zobowiązania naturalne (niezpełne)...*, s. 307–308.

⁹³ T. Pałdyna, *Przedawnienie w polskim prawie...*, s. 30–31, 261.

szeroka wykładnia skutków według art. 117 k.c. jest możliwa do przyjęcia tylko na tle koncepcji materialnoprawnej, ale już nie na tle procesowej.

Następnie wyłaniają się zagadnienia prawne mające bezpośrednie znaczenie dla komentowanego orzeczenia Sądu Najwyższego.

Po czwarte, rodzi się pytanie, czy zgłoszenie albo zrzeczenie się zarzutu przedawnienia wpływa w jakikolwiek sposób na konstrukcję zobowiązania. Koncepcja materialnoprawna nasuwa odpowiedź pozytywną. Wskazuje się, że podniesienie zarzutu przedawnienia wywołuje skutki w postaci przekształcenia się zobowiązania (roszczenia) zaskarżalnego w zobowiązanie (roszczenie) niezupelne⁹⁴, a zrzeczenie się zarzutu prowadzi do przekształcenia (*ex nunc*)⁹⁵ zobowiązania niezupelnego (naturalnego) w zaskarżalne zobowiązanie (roszczenie)⁹⁶. Przy założeniu koncepcji procesowej zarzut i jego zrzeczenie się nie mogłyby wywoływać skutków w zakresie struktury zobowiązania. Trudno jest jednak uzasadnić, że koncepcja procesowa prowadzi do przekształcenia roszczenia w istniejące, acz niezaskarżalne, względnie w uprawnienie do przyjęcia świadczenia. Prezentowane jest także odmienne stanowisko, według którego podniesienie zarzutu przedawnienia – pomimo jego procesowego charakteru – powoduje przekształcenie roszczenia zaskarżalnego w niezaskarżalne⁹⁷. Jest ono konstrukcyjnie możliwe, jeżeli opiera się na założeniu o procesowym charakterze zaskarżalności roszczenia i jest w tym wymiarze konsekwentne⁹⁸. Gdyby jednak opowiedzieć się – co bardziej przekonuje – za materialnoprawnym charakterem zaskarżalności⁹⁹, to wówczas procesowy zarzut przedawnienia i jego zrzeczenie się pozostaje bez wpływu na konstrukcję roszczenia i zobowiązania. Rodzi to dalsze pytanie, jak uzasadnić brak możliwości potrącenia takiego roszczenia (art. 498 § 1 k.c.). Trzeba przyjąć, że roszczenie przedawnione jest niezaskarżalne w rozumieniu tego przepisu (choć *in abstracto* taki wniosek nie byłby uzasadniony). Koncepcja materialnoprawna lepiej koordynuje funkcjonowanie tych dwóch instytucji.

⁹⁴ T. Pałdyna, *Przedawnienie w polskim prawie...*, s. 34–35, 261. W orzecznictwie wyrok SN z 30.03.2011 r. (III CSK 165/10), Legalis nr 338441.

⁹⁵ A. Szpunar, *Uwagi o zrzeczeniu się zarzutu...*, s. 24.

⁹⁶ A. Szpunar, *Uwagi o zrzeczeniu się zarzutu...*, s. 19; wyrok SN z 6.11.1975 r. (I PRN 32/75), OSPiKA 1976/9, poz. 168.

⁹⁷ R. Strugała (w:) *Zobowiązania. Przepisy ogólne...*, komentarz do art. 117, nb 24–25. Podobnie z odniesieniem do odwołania zrzeczenia się zarzutu przedawnienia, zob. wyrok SN z 19.03.2002 r. (IV CKN 917/00), Legalis nr 81773.

⁹⁸ R. Strugała (w:) *Zobowiązania. Przepisy ogólne...*, komentarz do art. 117, nb 24. Na temat procesowego charakteru zaskarżalności P. Machnikowski, *Swoboda umów według art. 353¹ KC. Konstrukcja prawna*, Warszawa 2005, s. 171; P. Machnikowski (w:) *System Prawa Prywatnego...*, s. 184.

⁹⁹ Tak trafnie T. Pałdyna, *Przedawnienie w polskim prawie...*, s. 29; K. Riedl, *Zobowiązania naturalne (niezupelne)...*, s. 244 (choć cytowany autor rozważał problematykę charakteru „niezaskarżalności”); E. Hadrowicz, *Pactum de non petendo a kompetencja zaskarżalności roszczenia*, „Studia Prawa Prywatnego” 2022/1, s. 47–49; I. Karasek-Wojciechowicz (w:) *Zobowiązania. Przepisy ogólne...*, komentarz do art. 353, nb 68–69.

Materialnoprawna koncepcja zarzutu przedawnienia musi jednak uwzględnić reguły procesu cywilnego. Tytułem przykładu, w wyroku SN z 30.03.2011 r.: „Skoro przedawnienie jest przesłanką niezaskarżalności roszczenia, tj. wyłącza skuteczne dochodzenie go, a wyrok wstępny taką zaskarżalność przesądza, to tym samym art. 318 § 1 k.p.c. ogranicza pozwanemu termin do podniesienia zarzutu uchylenia się od zaspokojenia roszczenia (art. 117 § 2 k.c.), tj. wyłącza możliwość jego skutecznego zgłoszenia po prawomocności tego, w istocie ustalającego, orzeczenia”. Wynika to z prawomocności materialnej wyroku wstępnego.

Po piąte, jest sporne, od jakiej chwili roszczenie przedawnione traci przymiot zaskarżalności, czy: 1) z chwilą podniesienia zarzutu¹⁰⁰ albo 2) automatycznie z chwilą upływu terminu przedawnienia¹⁰¹. Należy przyjąć, że problem ten nie powstanie w przypadku zobowiązań o charakterze konsumenckim (art. 117 § 2¹, art. 117¹ k.c.). Te bowiem przedawniają się z chwilą upływu terminu przedawnienia, a nie z chwilą uwzględnienia tej okoliczności przez sąd¹⁰². Koncepcja materialnoprawna zdaje się przemawiać za pierwszym stanowiskiem, podczas gdy koncepcja procesowa za drugim stanowiskiem. Na tle koncepcji materialnoprawnej problem nie jest jeszcze rozstrzygnięty. Zahacza on o skutki zastosowania art. 5 k.c. względem zarzutu przedawnienia. Jeżeli przyjąć, że skutki następują już z chwilą upływu terminu przedawnienia, a skorzystanie z zarzutu będzie nadużyciem prawa, to wówczas sąd musiałby uwzględnić niezaskarżalne roszczenie. Gdyby natomiast przyjąć, że roszczenie jest zaskarżalne do chwili podniesienia zarzutu przedawnienia, to wówczas zarzut sprzeczny z art. 5 k.c. nie powoduje uchylenia jego zaskarżalności i pozostaje nadal roszczeniem¹⁰³.

Po szóste, jeżeli zarzut przedawnienia jest oświadczeniem procesowym, to wówczas jego adresatem jest sąd rozstrzygający sprawę cywilną. Wówczas oświadczenie to powinno być złożone wyłącznie w procesie założonym w celu egzekucji obowiązku objętego roszczeniem przedawnionym¹⁰⁴. Konsekwentnie

¹⁰⁰ W literaturze międzywojennej R. Longchamps de Bérier, *Zobowiązania*, Lwów 1938, s. 415–416. J. Górowski, *Zarzut przedawnienia w procesie cywilnym...*, s. 126; T. Pałdyna, *Przedawnienie w polskim prawie...*, s. 30, 32–36, 240, 261; W.J. Kocot, *Zmiana regulacji przedawnienia roszczeń w kodeksie cywilnym*, „Państwo i Prawo” 2019/3, s. 133; K. Riedl, *Zobowiązania naturalne (niezupelne)...*, s. 316–318; P. Sobolewski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz...*, komentarz do art. 117, Nt II, V; tak też I. Karasek-Wojciechowicz, *Roszczenie o wykonanie zobowiązania...*, s. 94; I. Karasek-Wojciechowicz (w:) *Zobowiązania. Przepisy ogólne...*, komentarz do art. 353, nb 62.

¹⁰¹ B. Kordasiewicz (w:) *System Prawa Prywatnego...*, s. 563. W orzecznictwie wyrok SN z 6.11.1975 r. (I PRN 32/75), OSPiKA 1976/9, poz. 168.

¹⁰² K. Wielgus, *Nowelizacja instytucji przedawnienia w polskim kodeksie cywilnym z 13.04.2018 r. – analiza prawna*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2019/2, s. 114–115.

¹⁰³ K. Riedl, *Zobowiązania naturalne (niezupelne)...*, s. 316–317; I. Karasek-Wojciechowicz (w:) *Zobowiązania. Przepisy ogólne...*, komentarz do art. 353, nb 62.

¹⁰⁴ R. Strugała (w:) *Zobowiązania. Przepisy ogólne...*, komentarz do art. 117, nb 35. Z tym stanowiskiem – za komentowanym wyrokiem – zgodził się G. Wolak, *Ochrona wierzyciela...*, s. 57–58. Tak też – z założeniem jednak modelu materialnoprawnego zarzutu przedawnienia – T. Pałdyna, *Przedawnienie w polskim prawie...*, s. 255.

nie mogłoby to być złożone w innym procesie (np. z art. 59 k.c.)¹⁰⁵. W kontekście komentowanego wyroku podniesiono, że przecież sąd w postępowaniu o zasądzenie roszczenia i sąd w postępowaniu z art. 59 k.c. mogą inaczej ocenić kwestię przedawnienia (np. dojść do wniosku, że znajduje zastosowanie bądź nie znajduje zastosowania art. 5 k.c., że uległ zawieszeniu itp.)¹⁰⁶. Zarzut ten nie w pełni przekonuje. Różne rozstrzygnięcia dotyczące tych samych stanów faktycznych nie są niczym nadzwyczajnym. Rozwiązanie tej wątpliwości może się odbyć poprzez uznanie więzi roszczeń z art. 390 § 2 k.c. oraz art. 59 k.c. za prejudycjalne (art. 177 § 1 pkt 1 k.p.c.)¹⁰⁷. Prawomocność materialna i formalna wiąże w zakresie rozstrzygnięcia sądu, ale także motywami wskazanymi w uzasadnieniu mającymi wpływ na końcowe rozstrzygnięcie, a w szczególności ustaleniami prejudycjalnymi, których skutkiem było wydanie określonego orzeczenia co do istoty sprawy¹⁰⁸. Dotyczyłoby to też przedawnienia roszczenia w procesie z art. 59 k.c. wobec oddalenia powództwa. Na tle koncepcji materialnoprawnej problem ten nie powstaje, ponieważ przyjmuje się, że zarzut przedawnienia może być złożony w procesie, jak i poza procesem cywilnym¹⁰⁹. Rezultatem tego jest niemożliwość przymusowego dochodzenia zobowiązania także w trybie pozasądowym (np. nie będzie możliwe skorzystanie z prawa zatrzymania, wykonania zastępczego itd.)¹¹⁰. Przyjąć należy, że sprzeczne wewnętrznie są stanowiska zakładające materialnoprawną naturę zarzutu przedawnienia, a jednocześnie uznające, że jego adresatem jest sąd i zarzut ten może być podniesiony jedynie w procesie (*contradictio in adiecto*)¹¹¹. Ma za nim przemawiać sprzeczność dogmatyczna, jeżeli bowiem można podnieść zarzut przedawnienia poza procesem, to wówczas sąd w postępowaniu musiałby go uwzględnić z urzędu¹¹². Zastrzeżenie to nie przekonuje i nie stanowi żadnej

¹⁰⁵ G. Wolak, *Ochrona wierzyciela...*, s. 58.

¹⁰⁶ G. Wolak, *Ochrona wierzyciela...*, s. 58.

¹⁰⁷ Celem powiązania prejudycjalnego jest zapobieganie wydawaniu sprzecznych orzeczeń. Wymaga ono podobieństwa stanu faktycznego oraz stanu prawnego, J. Paszkowski (w:) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Art. 1–458*¹⁶, red. T. Szancilo, Warszawa 2023, Legalis/el., komentarz do art. 177, nb 2–3. Jeżeli przyjmując, że zarówno w powództwie z art. 390 § 2 k.c., jak i art. 59 k.c. ocenie podlegała ta sama kwestia zaskarżalności roszczenia, to wówczas zachodzi pomiędzy nimi relacja prejudycjalności. Zbliżone stanowisko, choć na odmiennych przesłankach, przyjął SN w wyroku z 16.01.2014 r. (IV CSK 197/13), Legalis nr 787034. Zob. omówienie tego wyroku M. Kučka (w:) *Przegląd orzecznictwa – prawo prywatne*, red. J. Pisuliński, „Forum Prawnicze” 2014/6, s. 84–85.

¹⁰⁸ Wyrok SN z 19.10.2012 r. (V CSK 485/11), Legalis nr 561320; wyrok SN z 18.05.2016 r. (V CSK 603/15), Legalis nr 1473010; wyrok SN z 22.02.2017 r. (IV CSK 316/16), Legalis nr 1625037.

¹⁰⁹ A. Szpunar, *Uwagi o orzeczeniu się zarzutu...*, s. 20; M. Mataczyński, M. Saczywko (w:) *Kodeks cywilny...*, komentarz do art. 117, nb 35; P. Machnikowski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz...*, komentarz do art. 117, Nt 38.

¹¹⁰ W prawie szwajcarskim J.M. Schaller, *Einwendungen und Einreden im schweizerischen Schuldrecht*, Zürich 2010, s. 241.

¹¹¹ Tak jednak T. Pałdyna, *Przedawnienie w polskim prawie...*, s. 253–255.

¹¹² T. Pałdyna, *Przedawnienie w polskim prawie...*, s. 254–255.

nielogicznej konsekwencji. Funkcją zarzutu jest możliwość wypowiedzenia się przez dłużnika co do wyrażenia woli bądź odmowy spełnienia świadczenia. Jeżeli odmówi zadośćuczynienia roszczenia poza procesem, to wówczas okoliczność ta może być uwzględniona w procesie z urzędu.

Przyjęcie koncepcji procesowej albo materialnoprawnej miało istotne znaczenie dla analizowanej sprawy. Gdyby przyjąć, że zarzut ma charakter procesowy, to wówczas roszczenie przedawnione ma charakter roszczenia i przedawnienie nie wpływa na jego konstrukcję (nie powoduje, że przestaje być roszczeniem). Może być ono objęte zakresem art. 59 k.c. Przedawnienie co prawda następuje już z chwilą upływu biegu jego terminu, to jednak może być ono podniesione przed sądem, i to w procedurze przewidzianej bezpośrednio w celu egzekucji dochodzonego roszczenia. Przy przyjęciu natomiast koncepcji materialnoprawnej zarzutu przedawnienia jego podniesienie powoduje, że roszczenie przestaje być roszczeniem i nie podlega ochronie przez art. 59 k.c. Skutek ten powstanie z mocy odpowiedniego oświadczenia woli (kwalifikowanego jako zarzut albo uprawnienie kształtujące – w zależności od przyjętego poglądu). Oznacza to, że utrata statusu roszczenia następuje dopiero z chwilą jego złożenia. Jednakże jego złożenie może być dokonane m.in. w procesie obejmującym dochodzenie uprawnienia z art. 59 k.c. Oznacza to, że podniesienie zarzutu przedawnienia w tym procesie, albo nawet poza nim, powoduje przekształcenie roszczenia i nie powinno mieścić się w hipotezie art. 59 k.c. i wobec tego powództwo powinno zostać oddalone. Sąd Najwyższy w komentowanej uchwale poszedł pierwszą drogą, koncepcji procesowej, aczkolwiek nie zdefiniował tego problemu w zaprezentowany sposób. Nie jest to nic nadzwyczajnego, ponieważ na ogół wymienione powyżej zagadnienia są oceniane *ad casu* i niezależnie od siebie. Zbudowanie w tym zakresie ogólnej koncepcji teoretycznoprawnej pozwoli na ich wspólne i konsekwentne rozstrzygnięcie.

Przeanalizowanie wszelkich powyższych zagadnień, zarówno tych bezpośrednio związanych ze stanem faktycznym rozpatrywanym w komentowanym wyroku, jak i nim nieobjętych, a które wcale nie muszą mieć charakteru wyczerpującego, pozwoli zająć stanowisko w przedmiocie charakteru prawnego zarzutu przedawnienia. Niezbędne jest w tym celu podejście holistyczne, a nie tylko zrelatywizowane do kilku zagadnień objętych komentowanym wyrokiem.

Ze względu na zaprezentowane konsekwencje wynikające z obydwu koncepcji bardziej uzasadniona jest **koncepcja materialnoprawna** zarzutu przedawnienia i jego zrzeczenia się. Prócz argumentu natury funkcjonalnej (wynikającego z zarysowanych konsekwencji prawnych) znajduje ona oparcie także w wykładni dogmatycznej oraz historyczno-porównawczej. Instytucja przedawnienia ma charakter materialnoprawny i została uregulowana w Kodeksie cywilnym. Co prawda miejsce regulacji nie jest przesądzające dla kwalifikacji danej instytucji jako procesowa bądź materialnoprawna, to jednak stwarza silne domniemanie. W przypadku instytucji przedawnienia brak jest również jakichkolwiek przesłanek, które umożliwiałyby przełamanie takiego domniemania. Wniosek o mate-

rialnoprawnym charakterze przedawnienia potwierdza analiza porównawcza. Przedawnienie jest regulacją publicznoprawną w systemach *common law*¹¹³ oraz – co jest jednak sporne – w prawie francuskim¹¹⁴. Polska regulacja przedawnienia była wzorowana na ustawodawstwie niemieckim oraz szwajcarskim¹¹⁵, gdzie zarzut przedawnienia jest ujmowany jako materialnoprawny (*Einrede*)¹¹⁶.

4.4. FUNKCJA I ZAKRES ART. 59 K.C.

Dotychczasowa analiza pokazuje, że roszczenie przedawnione nie jest roszczeniem (ale minimalnie konstrukcyjnie uprawnieniem do przyjęcia świadczenia), a wówczas *in abstracto* nie powinno podlegać ochronie według art. 59 k.c. Niezależnie od tego sporu należy dokonać wykładni art. 59 k.c. i określić, czy zastosowane w nim pojęcie „roszczenia osoby trzeciej” obejmuje również roszczenia przedawnione. Na ogół to pojęcie roszczenia w znaczeniu analizowanej regulacji obejmuje to powszechnie przyjmowane, czyli uprawnienie umożliwiające żądanie, aby indywidualnie oznaczona osoba zachowała się w ściśle określony sposób¹¹⁷. Stąd, zwłaszcza ze względu na nakaz wykładni homonimicznej, roszczenie powinno być rozumiane w ten sam sposób na tle art. 59 k.c. Analizy jednak wymaga, czy funkcja tego przepisu nie uzasadnia odstępstw. W końcu orzecznictwo rozszerzyło pojęcie roszczenia także na uprawnienia kształtujące (np. prawo pierwokupu)¹¹⁸.

¹¹³ W literaturze wskazuje się, że istnieją dwa modele regulacji przedawnienia: 1) publicznoprawny (głównie w państwach *common law*), 2) materialnoprawny (głównie w państwach *civil law*), zob. J. Zralek, *Przedawnienie w międzynarodowym obrocie handlowym*, Kraków 2005, s. 13–76; P. Sobolewski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz...*, komentarz do art. 117, uw. 4; w prawie niemieckim zob. H. Dilcher (w:) *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Erstes Buch. Allgemeiner Teil. §§ 90–240*, red. H. Conig, N. Habermann, Berlin 1980, przed § 194, nb 7; R. Zimmermann, *Comparative Foundations of a European Law of Set-Off and Prescription*, Cambridge University Press 2004, s. 69–75; M.-P. Weller, *Die Struktur des Erfüllungsanspruchs im BGB, common law und DCFR– ein kritischer Vergleich*, „Juristen Zeitung” 2008/15–16, s. 769–770.

¹¹⁴ W prawie francuskim sporne są skutki przedawnienia prawa (*de la prescription extinctive*, art. 2219–2227 CC fr.). Istnieją dwie przeciwne koncepcje – procesowa (*conception processualiste*) oraz materialnoprawna (*conception substantialiste*). Według pierwszej przedmiotem przedawnienia jest publicznoprawna skarga. Skutkiem upływu terminu przedawnienia jest wygaśnięcie tej skargi, bez wpływu na istnienie zobowiązania (*dette sans action*). Według drugiej koncepcji przedmiotem przedawnienia jest zobowiązanie, wobec czego skutkiem upływu przedawnienia jest jego wygaśnięcie. Zob. A. Hontebeyrie, *Prescription extinctive. Répertoire de droit civil*, Dalloz 2016, nb 568–580.

¹¹⁵ Tak na tle Kodeksu zobowiązań L. Domański, *Instytucje kodeksu zobowiązań...*, s. 916.

¹¹⁶ Szerzej w prawie niemieckim H. Roth, *Die Einrede des Bürgerlichen Rechts*, München 1988, s. 47–59. W prawie szwajcarskim J.M. Schaller, *Einwendungen und Einreden im...*, s. 236–257.

¹¹⁷ R. Trzaskowski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna, cz. 2 (art. 56–125)*, red. J. Gudowski, Warszawa 2021, LEX/el., komentarz do art. 59, uw. 7.

¹¹⁸ Np. uchwała SN z 19.11.1968 r. (III CZP 100/68), LEX nr 904; uchwała SN z 22.01.1973 r. (III CZP 90/72), LEX nr 1546; wyrok SN z 13.02.1970 r. (III CRN 546/69), LEX nr 1083.

Na postawione pytanie – czy art. 59 k.c. stosować do roszczeń przedawnionych – w komentowanej uchwale została udzielona odpowiedź pozytywna. Podziela ją także część literatury¹¹⁹. Stanowisko to – jak się czasem przyjmuje – wynika z wykładni językowej art. 59 k.c. (zakładając, że roszczenie przedawnione jest roszczeniem istniejącym)¹²⁰. Prezentowane są również odmienne stanowiska. Przyjęto, że względem art. 59 k.c. należy zastosować redukcję funkcjonalną (celowościową) i nie obejmować nim roszczeń niezaskarżalnych¹²¹. Wskazuje się, że taki zabieg pośrednio powodowałby przyznanie takiemu roszczeniu przymiotu zaskarżalności¹²².

Warto zastanowić się, jaka jest funkcja art. 59 k.c. Analiza doktryny nasuwa dwa ujęcia.

Po pierwsze, że funkcją komentowanej regulacji jest ochrona zaspokojenia zobowiązań niepieniężnych, jako przejaw zasady realnego wykonania zobowiązania. Tak jak skarga pauliańska (art. 527 i n. k.c.) odnosi się do zobowiązań pieniężnych, analogicznym instrumentem w zakresie zobowiązań niepieniężnych jest art. 59 k.c.¹²³. Uzasadnione jest to nawet wnioskiem o analogicznym stosowaniu art. 527 i n. k.c. do art. 59 k.c.¹²⁴ Ma to znaczenie, ponieważ na tle skargi pauliańskiej przyjmuje się, że niezaskarżalne wierzytelności nie podlegają ochronie¹²⁵, co powinno być odpowiednio przeniesione na art. 59 k.c. Wy-

¹¹⁹ J. Grykiel (w:) *Czynności prawne Art. 56–81 KC*, red. J. Grykiel, M. Lemkowski, Warszawa 2010, Legalis/el., komentarz do art. 59, nb 10–11; A. Janaś (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna (art. 1–125)*, red. M. Frasz, M. Habdas, Warszawa 2018, LEX/el., komentarz do art. 59, uw. 8.

¹²⁰ P. Sobolewski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz...*, komentarz do art. 59, uw. 4.

¹²¹ M. Wilejczyk (w:) *Zobowiązania. Przepisy ogólne i powiązane przepisy Księgi I KC. Tom I. Komentarz*, red. P. Machnikowski, Warszawa 2022, Legalis/el., komentarz do art. 59, nb 31; I. Karasek-Wojciechowicz (w:) *Zobowiązania. Przepisy ogólne...*, komentarz do art. 353, nb 62. Tak też P. Sobolewski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz...*, komentarz do art. 59, uw. 4; R. Trzaskowski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz...*, komentarz do art. 59, uw. 9.

¹²² M. Wilejczyk (w:) *Zobowiązania. Przepisy ogólne...*, komentarz do art. 59, nb 31.

¹²³ Tak A. Kubas, *Rozszerzona skuteczność wierzytelności*, „*Studia Cywilistyczne*” 1969, t. XIII–XIV, s. 218; A. Ohanowicz (w:) *System prawa cywilnego*, t. 3 cz. 1. *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. Z. Radwański, Ossolineum 1981, s. 944–945; A. Rachwał (w:) *Dochodzenie należności*, red. F. Zoll, Kielce 2003, s. 229; M. Wilejczyk (w:) *Zobowiązania. Przepisy ogólne...*, komentarz do art. 59, nb 3. Jako *communis opinio* ujmuje to G. Wolak, *Ochrona wierzyiciela...*, s. 58.

¹²⁴ M. Wilejczyk (w:) *Zobowiązania. Przepisy ogólne...*, komentarz do art. 59, nb 57; krytycznie w tym zakresie P. Machnikowski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz...*, komentarz do art. 59, nb 16–17.

¹²⁵ M. Pyziak-Szafnicka, *Ochrona wierzyiciela w razie niewyplacalności dłużnika*, Warszawa 1995, s. 34; P. Machnikowski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz...*, komentarz do art. 527, nb 8; M. Gutowski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom II. Art. 353–626*, red. M. Gutowski, Warszawa 2022, Legalis/el., komentarz do art. 527, nb 2; M. Bławat (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Osajda, Warszawa 2022, Legalis/el., komentarz do art. 527, uw. 31. W literaturze międzywojennej wskazywano, że skoro skarga pauliańska jest rozszerzeniem egzekucji, to może obejmować tylko wierzytelności nadające się do egzekucji, J. Korzonek, *Pauliańskie roszczenia* (w:) *Encyklopedia podręczna prawa prywatnego założona przez H. Konica*, t. 3. *Osobistości prawa – przedsiębiorstwo*, red. F. Zoll, J. Wasilkowski, Warszawa 1937, s. 1395.

stąpienie z uprawnieniem z art. 59 k.c. stanowi dochodzenie roszczenia i z tego względu przerywa jego bieg przedawnienia¹²⁶.

Według drugiego ujęcia funkcją art. 59 k.c. jest ochrona szeroko pojętych praw rzeczowych (w tym roszczeń obligacyjnych o nabycie tych praw rzeczowych). Ta druga funkcja nie wynika wprost z dotychczasowych wypowiedzi doktryny, ale przemawia za nią kilka przesłanek. Po pierwsze, wynika to z nawiązania w literaturze do średniowiecznej instytucji *ius ad rem* (czyli „prawa do rzeczy”)¹²⁷. Po drugie, mechanika zastosowania art. 59 k.c. nie spełni swojej roli w przypadku np. umów o świadczenie usług, choć formalnie mieszczą się one w hipotezie tego przepisu. Jego realne i praktyczne zastosowanie odnosi się do umów przenoszących własność¹²⁸. Wyraża się także stanowisko, choć niebezpiecznie¹²⁹, że przedmiotem ochrony z art. 59 k.c. objęte są również roszczenia skuteczne *erga omnes* (np. roszczenie windykacyjne)¹³⁰. Argumentuje się w ten sposób, że ochrona roszczeń obligacyjnych nie może iść dalej niż ochrona roszczeń prawnorzeczowych¹³¹. Na tle tego drugiego ujęcia ochrona roszczeń przedawnionych według art. 59 k.c. wcale nie jest oczywista. Ochrona własności czasem przełamuje przedawnienie (np. art. 223 k.c.).

Niezależnie od ujęcia funkcjonalnego art. 59 k.c. przyjąć należy, że **nie są objęte jego zakresem roszczenia przedawnione**, nawet gdyby uznać tego typu uprawnienia za istniejące. Przemawiają za tym dwa argumenty. Po pierwsze, uprawnienia typu art. 527 i n. k.c. oraz art. 59 k.c. mają na celu ochronę nie tyle roszczenia, ile możliwości ich przymusowego zaspokojenia (zaskarżalność). Uprawnienia do sądowego i pozasądowego zaspokojenia długu (np. prawo zatrzymania, wykonania zastępcze, potrącenie) oraz ochrona jego zaspokojenia (właśnie np. art. 59 k.c.) są ze sobą funkcjonalnie powiązane. Przedawnienie – jak należy przyjąć – wyłącza nie tylko sądową egzekucję, ale także pozasądowe zaspokojenie oraz przepisy chroniące to zaspokojenie. Logicznie ochrona z art. 59 k.c. wiąże się z zaskarżalnością, przez co – jak należy przyjąć – przepis ten nie powinien być stosowany do roszczeń niezaskarżalnych. Odrzucenie kategorii roszczeń niezaskarżalnych lepiej odpowiada treści art. 59 k.c. i jego

¹²⁶ Tak trafnie R. Trzaskowski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz...*, komentarz do art. 59, uw. 9.

¹²⁷ Tak A. Ohanowicz, *Przepis art. 59 k.c. a tzw. ius ad rem*, „Państwo i Prawo” 1966/11, s. 686–688; E. Łętowska, *Prawo do rzeczy w art. 59 kodeksu cywilnego*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1997/3, s. 429.

¹²⁸ A. Ohanowicz, *Przepis art. 59 k.c.*..., s. 689. Zob. też M. Wilejczyk (w:) *Zobowiązania. Przepisy ogólne...*, komentarz do art. 59, nb 22.

¹²⁹ Krytycznie w tym zakresie E. Łętowska, *Prawo do rzeczy w art. 59...*, s. 433–434; P. Machnikowski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz...*, komentarz do art. 59, nb 6.

¹³⁰ P. Sobolewski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz...*, komentarz do art. 59, uw. 7; K. Górniak (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Osajda, Warszawa 2022, Legalis/el., komentarz do art. 169, uw. 101–105; wyrok SN z 10.02.1982 r. (III CRN 257/81), OSPiKA 1983/2, poz. 25.

¹³¹ Tak K. Górniak (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz...*, komentarz do art. 169, uw. 103–104. Odmienne, R. Trzaskowski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz...*, komentarz do art. 59, uw. 13 którego zdaniem art. 59 k.c. nie może korygować nabycia od nieuprawnionego, .

funkcji. Po drugie, przemawiają za tym także walory gospodarczo-społeczne. Jest pozbawione sensu toczenie procesu według art. 59 k.c. w zakresie ochrony roszczenia, które uległo przedawnieniu i nie może być przymusowo dochodzone. Nawet gdyby sąd pozytywnie uwzględnił żądanie na podstawie art. 59 k.c., to i tak umowa przyrzeczona nie jest zawarta i wymagany jest kolejny proces. Jednakże na etapie już kolejnego postępowania w zakresie dochodzenia chronionego roszczenia (art. 64 k.c. w zw. z art. 1047 k.p.c.) zostanie zapewne powództwo oddalone z uwagi na zarzut przedawnienia (art. 117 § 2 k.c.). Uwzględnienie przedawnienia roszczenia na etapie procesu z art. 59 k.c. oszczędza koszty i siły wymiaru sprawiedliwości o zbędne postępowanie cywilne. Skrajne przypadki – jak ten będący przedmiotem w komentowanym wyroku – mogą być korygowane przez art. 5 k.c. albo art. 117¹ k.c. Zgodność rozstrzygnięć w procesie z art. 59 k.c. oraz art. 64 k.c. (w zw. z art. 390 § 2 k.c.) umożliwia opisana powyżej prejudycjalność (art. 177 § 1 pkt 1 k.p.c., zob. pkt 4.3.).

Jedynym sensownym wynikiem zastosowania art. 59 k.c. do przedawnionych roszczeń jest to, że pozwany (i zobowiązany np. z umowy przedwstępnej) będzie mógł zawrzeć dobrowolnie z uprawnionym umowę prowadzącą do zadośćuczynienia chronionego roszczenia. Gdyby nie uzyskany wyrok kształtujący, to wówczas dłużnik nie mógłby zawrzeć umowy, która miałaby doprowadzić do zamierzonego rezultatu (np. skutku rozporządzającego). Wątek ten ma ograniczone znaczenie, ponieważ odnosi się do sytuacji, w której strony chcą zamknąć sprawę polubownie. Jednakże strony mogą w takiej sytuacji dokonać umownego uznania długu i zrzeczenia się zarzutu przedawnienia. Wówczas roszczenie stanie się na nowo zaskarżalne i będzie mogło być chronione przez art. 59 k.c.

Jest niejasne, na jaką chwilę ma być oceniane przedawnienie na tle art. 59 k.c. W literaturze zostało przyjęte zapatrywanie, że roszczenie nie może być przedawnione na chwilę zawarcia umowy fraudacyjnej¹³². Należy przyjąć nawet dalej idące stanowisko. Przedawnienie roszczenia powoduje następcze wygaśnięcie uprawnień do ochrony zaspokojenia, nawet już tych powstałych. Ma to szczególne znaczenie przy założeniu, że przedawnienie następuje z chwilą podniesienia zarzutu (a nie z chwilą jego upływu). Jeżeli zatem przesłanki uprawnienia z art. 59 k.c. zostały spełnione, a następnie został podniesiony skuteczny zarzut przedawnienia, wówczas uprawnienie to wygasa. Nie stoi to w sprzeczności z twierdzeniem, że przedawnieniu podlegają roszczenia, a nie uprawnienia (np. z art. 59 k.c.). Opisany skutek ma charakter refleksowy i jest tylko pośrednim efektem zarzutu przedawnienia, opartym na wnioskowaniu funkcjonalnym.

Już tylko wspomnieć wypada, że wszelkie powyższe uwagi odnoszą się również do obrotu konsumenckiego. Dotyczy to sytuacji, w których np. konsument zobowiązał się przenieść własność albo zawrzeć umowę przyrzeczoną z przed-

¹³² R. Trzaskowski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz...*, komentarz do art. 59, uw. 9.

siębiorcą (który skupował nieruchomości spekulacyjnie), a następnie sprzedał nieruchomość osobie trzeciej. Tam problem jednak nie powstaje tak wyraźnie, ponieważ przedawnienie następuje już z chwilą upływu terminu przedawnienia, a nie z chwilą podniesienia zarzutu (art. 117 § 2¹ k.c.). Przedawnione roszczenia względem konsumenta nie podlegają również ochronie według art. 59 k.c.

4.5. OCHRONA Z ART. 59 K.C. I ROSZCZENIA Z UMOWY PRZEDWSTĘPNEJ

Innym problemem, który nie został poruszony w komentowanej uchwale, jest to, czy można art. 59 k.c. objąć roszczenie z umowy przedwstępnej do zawarcia umowy przyrzeczonej (zobowiązująco-rozporządzającej). W doktrynie wyrażono stanowisko negujące. Argumentowano, że wówczas możliwe jest zadośćuczynienie roszczeniu uprawnionego, tylko że w zakresie umowy obligacyjnej. Zawarcie umowy sprzedaży rzeczy, której właścicielem nie jest sprzedawca, nie wpłynie na jej ważność. Nie wywoła ona jedynie skutku rozporządzającego¹³³. Pogląd ten został skrytykowany. Wskazano, że przedmiotem umowy przedwstępnej jest zawarcie umowy o podwójnym skutku (art. 155 § 1 k.c.) i może być ona objęta zakresem art. 59 k.c.¹³⁴ Roszczenia z umowy przedwstępnej obejmują nie tylko zawarcie umowy przyrzeczonej, ale także jej wykonanie¹³⁵. To drugie stanowisko bardziej przekonuje. Wydaje się, że zawarcie umowy przyrzeczonej jedynie o skutku obligacyjnym nie zaspokaja interesu wierzyciela. Wobec tego – jeśli się uwzględni aspekty funkcjonalne – brak możliwości zawarcia umowy sprzedaży o skutku zobowiązująco-rozporządzającym jest niemożliwością zadośćuczynienia w znaczeniu art. 59 k.c. Stanowisko to jest obecnie przyjmowane za zdecydowanie przeważające¹³⁶.

4.6. WYKREŚLENIE Z KSIĘGI WIECZYSTEJ PRZEDAWNIONYCH ROSZCZEŃ

Ostatnim zagadnieniem, które co prawda nie było przedmiotem rozważań Sądu Najwyższego, ale pojawiło się w jego uzasadnieniu, to dopuszczalność

¹³³ F. Zoll, *Bezskuteczność względna (ius ad rem) (w:) Kazusy z prawa cywilnego z rozwiązaniami*, red. J. Pisuliński, Warszawa 1997, s. 19–20; zbliżone wątpliwości podnosi P. Machnikowski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz...*, komentarz do art. 59, nb 9 (choć ostatecznie zajmuje odmienne stanowisko). Podobnie na pewne absurdalności objęcia ochroną art. 59 k.c. umów przedwstępnych o silniejszym skutku zob. K. Górniak (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz...*, komentarz do art. 169, uw. 104.

¹³⁴ E. Łętowska, *Prawo do rzeczy w art. 59...*, s. 447–448.

¹³⁵ Tak ostatecznie P. Machnikowski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz...*, komentarz do art. 59, nb 9.

¹³⁶ Oprócz przypisów w powyższych cytatach zob. też M. Kučka (w:) *Przegląd orzecznictwa...*, s. 85; R. Trzaskowski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz...*, komentarz do art. 59, uw. 23; P. Sobolewski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz...*, komentarz do art. 59, uw. 12; M. Wilejczyk (w:) *Zobowiązania. Przepisy ogólne...*, komentarz do art. 59, nb 27; w orzecznictwie wyrok SN z 16.01.2014 r. (IV CSK 197/13), Legalis nr 787034.

wykreślenia przedawnionych praw osobistych i roszczeń z księgi wieczystej. Ze stanu faktycznego orzeczenia wynika, że roszczenia z umowy przedwstępnej zostały wykreślone, choć na podstawie upływu terminu prekluzyjnego według art. 389 § 2 k.c. Ten ostatni zdaniem Sądu Najwyższego w sprawie nie zachodził. Wykreślenie roszczeń z księgi wieczystej z umowy z 10.05.2005 r. miało to znaczenie, że wykluczałoby w ogóle proces z art. 59 k.c. Przyjmuje się bowiem, że ochrona według art. 59 k.c. nie przysługuje, jeżeli zobowiązanie ma status realnego (np. art. 16–17 u.k.w.h.)¹³⁷. Roszczenie wówczas jest skuteczne wobec nabywcy rzeczy i nie ma potrzeby jej ubezskuteczyć, skoro można zadośćuczynić roszczeniu¹³⁸. Mechanizm ten kwalifikuje się jako ustawowe przystąpienie do długu¹³⁹.

Co do dopuszczalności ujawnienia w księgach wieczystych praw osobistych i roszczeń wynikających z zobowiązań niezupełnych, to przepisy nie przynoszą jednoznacznej odpowiedzi. Przyjąć należy, że skoro regulacje wprost nie różnią „praw osobistych i roszczeń” (które trzeba rozumieć autonomicznie) wynikających z zobowiązań zupełnych i niezupełnych, to odpowiedź powinna być pozytywna. Wykładnia ta ma też funkcjonalne podłoże. Po pierwsze, przyjmuje się, że spór co do przedawnienia roszczenia podlegającego ujawnieniu w księdze wieczystej nie może być przedmiotem rozstrzygnięcia w postępowaniu wieczystoksięgowym¹⁴⁰. Sąd często nie będzie miał możliwości oceny tego zagadnienia. Po drugie, wykreślenie roszczeń i praw osobistych z księgi wieczystej następuje w trybie z art. 19 u.k.w.h. Roszczenie o przeniesienie własności lub użytkownika wieczystego albo o ustanowienie ograniczonego prawa rzeczowego na nieruchomości może być po upływie roku od dnia wpisu w księdze wieczystej wykreślone na jednostronne żądanie właściciela lub wieczystego użytkownika, jeżeli w tym terminie nie złożono wniosku o wpis prawa, którego dotyczy roszczenie (art. 19 ust. 1 u.k.w.h.). Po trzecie, gdyby te prawa i roszczenia wynikające z zobowiązań niezupełnych traktować jak nieistniejące, to np. wskutek przedawnienia mogłoby dojść do niezgodności między stanem rzeczywistym oraz treścią księgi wieczystej. Otwieraloby to potencjalnie drogę do zastosowania rękojmi wiary publicznej ksiąg wieczystych w przypadku przeniesienia rzeczonych roszczeń i praw (art. 5 w zw. z art. 9 u.k.w.h., np. cesja praw z umowy przedwstępnej) – zakładając, że znajduje ona zastosowanie w tym zakresie¹⁴¹. Rękojmia wiary publicznej nie jest jednak środkiem prawnym mają-

¹³⁷ E. Gniewek, *Księgi wieczyste. Art. 1–58² KWU. Komentarz*, Warszawa 2018, Legalis/el., komentarz do art. 17, nb 40; P. Machnikowski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz...*, komentarz do art. 59, nb 6; R. Trzaskowski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz...*, komentarz do art. 59, uw. 13.

¹³⁸ Odmienne jednak Ł. Przyborowski (w:) *Komentarz do ustawy o księgach wieczystych i hipotece (w:) Ustawa o księgach wieczystych i hipotece. Przepisy o postępowaniu wieczystoksięgowym. Komentarz*, red. J. Pisuliński, Warszawa 2014, LEX/el., komentarz do art. 17, uw. 17.

¹³⁹ Ł. Przyborowski (w:) *Komentarz do ustawy...*, komentarz do art 17, uw. 29; przegląd koncepcji E. Gniewek, *Księgi wieczyste...*, komentarz do art. 17, nb 20–35.

¹⁴⁰ Postanowienie SN z 8.11.2007 r. (III CSK 198/07), Legalis nr 158089.

¹⁴¹ Przy założeniu, że art. 5 w zw. z art. 9 u.k.w.h. przewiduje kolejny przypadek nabycia od

cym za zadanie doprowadzenie do odzyskania zaskarżalności zobowiązań z mocy prawa. W razie zbycia nieruchomości nabywca jej własności w takim przypadku staje się stroną zobowiązania niepełnego (nie dochodzi w ten sposób do odzyskania odpowiedzialności, art. 17 u.k.w.h.).

5. PODSUMOWANIE

Ze względu na całość rozważań rozstrzygnięcie Sądu Najwyższego w komentowanym wyroku należy ocenić **krytycznie**. Roszczenie przedawnione nie jest roszczeniem, ale minimalnym konstrukcyjnie uprawnieniem do przyjęcia (żądania) świadczenia według art. 353 § 1 k.c. Wyłączenie zaskarżalności, a przekształcenie roszczenia, następuje z chwilą złożonego zarzutu przedawnienia. Może to nastąpić w procesie i poza procesem, a więc także w procesie z art. 59 k.c. Niezależnie od tego, ze względu na funkcje art. 59 k.c., nie można objąć hipotezą roszczeń, co do których upłynął termin przedawnienia (w tym przypadku termin roczny, art. 390 § 3 k.c.). W stanie faktycznym sąd zasadniczo powinien oddalić powództwo. Jeżeli jednak – z uwagi na brak możliwości nawiązania kontaktu z pozwanym i stroną umowy przedwstępnej – wpływ terminu przedawnienia naruszał zasady współżycia społecznego, skutki przedawnienia powinny być uchylone zgodnie z art. 5 k.c.

mgr Kamil Wielgus

Doctoral student at the Doctoral School of Social Sciences, Jagiellonian University in Krakow, teaching and research assistant at the Civil Law Department of the Faculty of Law and Administration at the Jagiellonian University in Krakow

Application of Article 59 of the Civil Code to a time-barred claim: Critical remarks against the background of the Supreme Court judgment of 12 May 2021 (IV CSKP 33/211)

nieuprawnionego praw względnych. W literaturze i orzecznictwie udziela się w tym zakresie zarówno odpowiedzi negatywnej, jak i pozytywnej. Negatywnie w tym przedmiocie zob. B. Jelonek-Jarco (w:) *Komentarz do ustawy o księgach wieczystych i hipotece* (w:) *Ustawa o księgach wieczystych i hipotece. Przepisy o postępowaniu wieczystoksięgowym. Komentarz*, red. J. Pisuliński, Warszawa 2014, LEX/el., komentarz do art. 9, uw. 45–46; T. Czech, *Księgi wieczyste i hipoteka. Komentarz. Tom I. Hipoteka*, Warszawa 2022, LEX/el., komentarz do art. 9, uw. 19. Pozytywnie w tym przedmiocie zob. wyrok SN z 13.07.2005 r. (I CK 20/05 r.), LEX nr 356092; M. Deneka, *Rozporządzenia prawami jawnymi z księgi wieczystej (art. 9 u.k.w.h.)*, „Przeгляд Sądowy” 2010/7–8, s. 60–63.

The text includes a commentary on the Supreme Court judgment of 12 May 2021 (IV CSKP 33/21). The judgment assumes that a time-barred claim under a preliminary contract with a stronger effect (an actionable contract) is protected under Article 59 of the Polish Civil Code. The latter makes it possible to declare an act non-existent, which makes it impossible to satisfy a claim (in this case under a preliminary contract). The fundamental question arises whether a time-barred claim that cannot be compulsorily pursued can be protected in other ways, including on the basis of Article 59 of the Civil Code.

Keywords: *claim, obligation, law of obligations, actionability, liability, satisfaction (of debt), protection, jus ad rem, preliminary contract, limitation (prescription)*

mgr Kamil Wielgus

ORCID: 0000-0002-1781-3134

Doktorant w Szkole Doktorskiej Nauk Społecznych UJ, asystent w Katedrze Prawa Cywilnego WPIA UJ.

BIBLIOGRAFIA ZAŁĄCZNIKOWA

Bachmann Georg (w:) *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch: BGB, Band 2: Schuldrecht Allgemeiner Teil I (§§ 241–310)*, red. W. Krüger, Beck Online 2019

Banaszczyk Zbigniew (w:) *System Prawa Prywatnego, t. 1, Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2012

Błachuta Franciszek (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Z. Resich, Warszawa 1972, t. 2

Bławat Magdalena (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Osajda, Warszawa 2022, Legalis/el.

Borysiak Witold (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Osajda, Warszawa 2023, Legalis/el.

Bryl Wiktor (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Z. Resich, Warszawa 1972, t. 1

Czech Tomasz, *Księgi wieczyste i hipoteka. Komentarz. Tom I. Hipoteka*, Warszawa 2022, LEX/el.

Deneka Magdalena, *Rozporządzenia prawami jawnymi z księgi wieczystej (art. 9 u.k.w.h.), „Przegląd Sądowy” 2010/7–8*

- Dilcher Hermann** (w:) *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Erstes Buch. Allgemeiner Teil. §§ 90-240*, red. H. Conig, N. Habermann, Berlin 1980
- Domański Ludwik**, *Instytucje kodeksu zobowiązań*, Warszawa 1936
- Drozd Edward**, *Zagadnienie dopuszczalności ochrony uprawnień z tytułu prawa pierwokupu przy pomocy art. 59 k.c.*, „Palestra” 1974/5
- Dyoniak Andrzej**, *Odpowiedzialność majątkowa małżonków wobec osób trzecich*, Warszawa–Poznań 1980
- Endemann Friedrich**, *Anspruch* (w:) *Handwörterbuch der Rechtswissenschaft (HdR). Bd. 1*, red. F. Stier-Somlo, A. Elfter, Berlin und Leipzig 1926
- Enneccerus Ludwig, Nipperdey Hans**, *Allgemeiner Teil des bürgerlichen Rechts. Zweiter halbband*, Tübingen 1960
- Ereciński Tadeusz** (w:) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom III. Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, LEX/el.
- Feliga Przemysław** (w:) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Art. 1–458¹⁶*, red. T. Szanciło, Warszawa 2023, Legalis/el.
- Fenichel Zygmunt**, *Zobowiązania niezupełne (naturalne) w K.Z.*, Nowy Kodeks Zobowiązań – dodatek do „Gazety Sądowej Warszawskiej” 1936/16–20
- Flejszar Radosław**, *Zasada dyspozycyjności w procesie cywilnym*, Warszawa 2016
- Gizbert-Studnicki Tomasz**, *O nieważnych czynnościach prawnych w świetle koncepcji czynności konwencjonalnych*, „Państwo i Prawo” 1975/4
- Gniewek Edward**, *Księgi wieczyste. Art. 1–58² KWU. Komentarz*, Warszawa 2018, Legalis/el.
- Górniak Kacper** (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Osajda, Warszawa 2022, Legalis/el.
- Górowski Jan**, *Zarzut przedawnienia w procesie cywilnym* (w:) *Ars et usus. Księga pamiątkowa ku czci Sędziego Stanisława Rudnickiego*, red. T. Ereciński, J. Gudowski, Warszawa 2005

- Grothe Helmut** (w:) *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch: BGB, Band 1: Allgemeiner Teil (§§ 1–240). Allg-PersönlR. ProstG. AGG*, red. C. Schubert, Beck Online 2021
- Grykiel Jarosław** (w:) *Czynności prawne Art. 56–81 KC*, red. J. Grykiel, M. Lemkowski, Warszawa 2010, Legalis/el.
- Grykiel Jarosław** (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom II. Art. 353–626*, red. M. Gutowski, Warszawa 2022, Legalis/el.
- Grzybowski Stefan** (w:) *System prawa cywilnego. Tom I. Część ogólna*, red. S. Grzybowski, Ossolineum 1985
- Grzybowski Stefan**, *System prawa cywilnego. Tom I. Część ogólna*, Ossolineum 1974
- Gudowski Jacek** (w:) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, H. Pietrzykowski, K. Weitz, Warszawa 2022, LEX/el.
- Gutowski Maciej** (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom II. Art. 353–626*, red. M. Gutowski, Warszawa 2022, Legalis/el.
- Gwiazdomorski Jan**, *Terminy zawite do dochodzenia roszczeń w kodeksie cywilnym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1968/3
- Hadrowicz Ewa**, *Pactum de non petendo a kompetencja zaskarżalności roszczenia*, „Studia Prawa Prywatnego” 2022/1
- Hellwig Konrad**, *Anspruch und Klagrecht*, Leipzig 1924
- Henckel Wolfram**, *Prozessrecht und materielles Recht*, Göttingen 1970
- Henrich Wolfgang** (w:) *Beck'sche Online-Kommentare zum BGB*, W. Hau, R. Poseck (hrsg.), Beck Online 2021
- Hontebeyrie Antoine**, *Prescription extinctive. Répertoire de droit civil*, Dalloz 2016
- Huguenin Claire**, *Obligationenrecht. Allgemeiner und Besonderer Teil*, Schulthess 2012
- Isay Hermann**, *Schuldverhältnis und Haftungsverhältnis im heutigen Recht*, Jherings Jahrbücher für die Dogmatik des bürgerlichen Rechts 1904, Bd. 12
- Janaś Aleksandra** (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna (art. 1–125)*, red. M. Fras, M. Habdas, Warszawa 2018, LEX/el.

- Jelonek-Jarco Barbara** (w:) *Komentarz do ustawy o księgach wieczystych i hipotece* (w:) *Ustawa o księgach wieczystych i hipotece. Przepisy o postępowaniu wieczystoksięgowym. Komentarz*, red. J. Pisuliński, Warszawa 2014, LEX/el.
- Karasek-Wojciechowicz Iwona**, *Pojęcie roszczenia oraz kompetencja zaskarżalności roszczenia w polskim prawie cywilnym* (w:) *Rozprawy cywilistyczne. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Edwardowi Drozdowi*, red. M. Pecyna, J. Pisuliński, M. Podrecka, Warszawa 2013
- Karasek-Wojciechowicz Iwona**, *Roszczenie o wykonanie zobowiązania z umowy zgodnie z jego treścią*, Warszawa 2014
- Karasek-Wojciechowicz Iwona** (w:) *Zobowiązania. Przepisy ogólne i powiązane przepisy Księgi I KC. Tom I. Komentarz*, red. P. Machnikowski, Warszawa 2022, Legalis/el.
- Kłafkowski Zenon**, *Przedawnienie w prawie cywilnym*, Warszawa 1970
- Klein Alfred**, *Elementy stosunku prawnego prawa rzeczowego*, Wrocław 1976
- Klein Alfred**, *Elementy zobowiązaniowego stosunku prawnego*, Wrocław 2005
- Klein Alfred**, *Wpływ zmiany posiadacza gospodarstwa producenta na zobowiązanie kontraktacji*, „*Studia Cywilistyczne*” 1974, t. XXIII
- Kocot Wojciech Jerzy**, *Zmiana regulacji przedawnienia roszczeń w kodeksie cywilnym*, „*Państwo i Prawo*” 2019/3
- Kordasiewicz Bogudar** (w:) *System Prawa Prywatnego*, t. 2, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. A. Olejniczak, Z. Radwański, Warszawa 2019
- Korzonek Jan**, *Pauljańskie roszczenia* (w:) *Encyklopedia podręczna prawa prywatnego założona przez H. Konica*, t. 3. *Osobistości prawa – przedsiębiorstwo*, red. F. Zoll, J. Wasilkowski, Warszawa 1937
- Kostecki Sebastian** (w:) *Ustawa o księgach wieczystych i hipotece. Komentarz*, red. K. Osajda, Warszawa 2022, Legalis/el.
- Kubas Andrzej**, *Rozszerzona skuteczność wierzytelności*, „*Studia Cywilistyczne*” 1969, t. XIII–XIV

- Kućka Michał** (w:) *Przegląd orzecznictwa – prawo prywatne*, red. J. Pisuliński, „Forum Prawnicze” 2014/6
- Kummer Max**, *Das Klagerecht und die materielle Rechtskraft im schweizerischen Recht*, „Abhandlungen zum schweizerischen Recht” 1954/311
- Kuropatwiński Jarosław**, *Wierzytelność w dogmatyce prawa cywilnego*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2007/1
- Longchamps de Bérier Roman**, *Zobowiązania*, Lwów 1938
- Lutkiewicz-Rucińska Anita**, *Pytanie o wygaśnięcie roszczenia wskutek przedawnienia*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2016/1
- Machnikowski Piotr** (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2021, Legalis/el.
- Machnikowski Piotr**, *Swoboda umów według art. 353¹ KC. Konstrukcja prawna*, Warszawa 2005
- Machnikowski Piotr** (w:) *System Prawa Prywatnego*, t. 5, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. K. Osajda, Warszawa 2020
- Mataczyński Maciek, Saczywko Maksymilian** (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Art. 1–352*, red. M. Gutowski, Warszawa 2021, Legalis/el.
- Mądrzak Henryk**, *Przymusowe zaspokojenie wierzyciela z tytułu długu jednego z małżonków*, Warszawa 1977
- Łętowska Ewa**, *Prawo do rzeczy w art. 59 kodeksu cywilnego*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1997/3
- Medicus Dieter**, *Allgemeiner Teil des BGB*, C.F. Müller 2010
- Neumann Hans-Adolf**, *Der vertragliche Ausschluss der Klagbarkeit eines privatrechtlichen Anspruchs im deutschen und im deutschen internationalen Recht*, München 1971
- Nunner-Krautgasser Bettina**, *Schuld, Vermögenshaftung und Insolvenz. Wechselwirkungen zwischen materiellem und formellem Recht und ihr Einfluss auf den Inhalt und die Durchsetzung von Rechten*, Wien 2007
- Ohanowicz Alfred**, *Przepis art. 59 k.c. a tzw. ius ad rem*, „Państwo i Prawo” 1966/11

- Ohanowicz Alfred** (w:) *System prawa cywilnego*, t. 3 cz. 1. *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. Z. Radwański, Ossolineum 1981
- Olaś Andrzej** (w:) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. P. Rylski, Warszawa 2021, Legalis/el.
- Opalek Kazimierz**, *Prawo podmiotowe*, Warszawa 1957
- Pałdyna Tomasz**, *Przedawnienie w polskim prawie cywilnym*, Warszawa 2010
- Paszkowski Jerzy** (w:) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Art. 1–458¹⁶*, red. T. Szanciło, Warszawa 2023, Legalis/el.
- Peters Frank, Jacoby Florian** (w:) *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 1. Allgemeiner Teil. §§ 164–240*, red. S. Herrler, Berlin 2019
- Pisuliński Jerzy**, *Hipoteka kaucyjna*, Kraków 2002
- Postępowanie cywilne w zarysie*, red. W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, Warszawa 2020
- Przyborowski Łukasz** (w:) *Komentarz do ustawy o księgach wieczystych i hipotece* (w:) *Ustawa o księgach wieczystych i hipotece. Przepisy o postępowaniu wieczystoksięgowym. Komentarz*, red. J. Pisuliński, Warszawa 2014, LEX/el.
- Pyziak-Szafnicka Małgorzata**, *Ochrona wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika*, Warszawa 1995
- Pyziak-Szafnicka Małgorzata** (w:) *System Prawa Prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2012
- Rachwał Anna** (w:) *Dochodzenie należności*, red. F. Zoll, Kielce 2003
- Radwański Zbigniew, Olejniczak Adam**, *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2020
- Redelbach Andrzej, Wronkowska Sławomira, Ziemiński Zygmunt**, *Zarys teorii państwa i prawa*, Warszawa 1992
- Reichel Hans**, *Unklagbare Ansprüche*, Jherings Jahrbücher für die Dogmatik des bürgerlichen Rechts 1912, Bd. 59

- RembIELiński Andrzej** (w:) *Kodeks cywilny z komentarzem*, red. J. Winiarz, Warszawa 1989, t. 1
- Resich Zbigniew**, *Dopuszczalność drogi sądowej w sprawach cywilnych*, Warszawa 1962
- Riedl Krzysztof**, *Zobowiązania naturalne (niezupelne) w polskim prawie cywilnym (rozprawa doktorska)*, Warszawa 2020
- Riedl Krzysztof**, *Zobowiązania naturalne (niezupelne) w polskim prawie cywilnym*, Warszawa 2022
- Riehm Thomas**, *Rechtsgrund – Pflicht – Anspruch. Zur Dogmatik des Schuldverhältnisses (w:) Privatrechtsdogmatik im 21. Jahrhundert Festschrift für Claus-Wilhelm Canaris zum 80. Geburtstag*, H.C. Grigoleit, J. Petersen (Hrsg.), Berlin 2017
- Romani Anne-Marie**, *Enrichissement injustifié*, Dalloz 2018
- Roth Herbert**, *Die Einrede des Bürgerlichen Rechts*, München 1988
- Schaller Jean-Marc**, *Einwendungen und Einreden im schweizerischen Schuldrecht*, Zürich 2010
- Schulze GötZ**, *Die Naturalobligation. Rechtsfigur und Instrument des Rechtsverkehrs einst und heute – zugleich Grundlegung einer zivilrechtlichen Forderungslehre*, Tübingen 2008
- Siedlecki Władysław**, *Prawo procesowe cywilne a prawo cywilne materialne*, „Krakowskie Studia Prawnicze” 1969/3–4
- Siedlecki Władysław**, *Zarys postępowania cywilnego*, Warszawa 1966
- Sobolewski Przemysław** (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Osajda, Warszawa 2022, Legalis/el.
- Somerstein Natan**, *Rola zobowiązania moralnego w nowoczesnej cywilistyce*, Lwów 1934
- Stech Jürgen**, *Unklagbare Ansprüche im heutigen Recht*, Zeitschrift für Zivilprozeß 1964/3–4
- Stobienia Jan**, *Realizacja wierzytelności wierzycieli spadkodawcy w prawie polskim*, Warszawa 1981
- Strugała Radosław** (w:) *Zobowiązania. Przepisy ogólne i powiązane przepisy Księgi I KC. Tom I. Komentarz*, red. P. Machnikowski, Warszawa 2022, Legalis/el.

- Szpunar Adam**, *Uwagi o zrzeczeniu się zarzutu przedawnienia, „Rejent”* 2002/10
- Szpunar Adam**, *Z problematyki przedawnienia roszczeń majątkowych, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”* 1974/3
- Till Ernest**, *Polskie prawo zobowiązań (część ogólna). Projekt wstępny z motywami*, Lwów 1923
- Trzaskowski Roman** (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna, cz. 2 (art. 56–125)*, red. J. Gudowski, LEX 2021
- von Gierke Otto**, *Deutsches Privatrecht. Dritter Band: Schuldrecht*, Berlin 1917
- von Tuhr Andreas**, *Der Allgemeine Teil des Deutschen Bürgerlichen Rechts. Erster Band. Allgemeine Lehren und Personenrecht*, Berlin 1957
- Wandelstein Christoph**, *Pflicht und Anspruch. Zugleich ein Beitrag zur Bedeutung subjektiver Rechte im Privatrecht*, Tübingen 2021
- Weller Marc-Philippe**, *Die Struktur des Erfüllungsanspruchs im BGB, common law und DCFR– ein kritischer Vergleich, „Juristen Zeitung”* 2008/15–16
- Wielgus Kamil**, *Nowelizacja instytucji przedawnienia w polskim kodeksie cywilnym z 13.04.2018 r. – analiza prawna, „Transformacje Prawa Prywatnego”* 2019/2
- Wilejczyk Magdalena** (w:) *Zobowiązania. Przepisy ogólne i powiązane przepisy Księgi I KC. Tom I. Komentarz*, red. P. Machnikowski, Warszawa 2022, Legalis/el.
- Windscheid Bernhard**, *Die Actio des römischen Civilrechts vom Standpunkte des heutigen Rechts*, Düsseldorf 1856
- Wiśniewski Tadeusz**, *Prawo zatrzymania w kodeksie cywilnym*, Warszawa 1999
- Witz Claude**, *Fasc. unique : DROIT DE GAGE GÉNÉRAL* (w:) *JurisClasseur Civil Code*, Lexis 360.fr 2016
- Wolak Grzegorz**, *Ochrona wierzyciela na podstawie art. 59 KC – glosa – IV CSKP 33/21, „Monitor Prawniczy”* 2023/1

Zimmermann Reinhard, *Comperative Foundations of a European Law of Set-Off and Prescription*, Cambridge University Press 2004

Zoll Fryderyk, *Bezskuteczność względna (ius ad rem) (w:) Kazusy z prawa cywilnego z rozwiązaniami*, red. J. Pisuliński, Warszawa 1997

Zoll Fryderyk (w:) *System prawa prywatnego, t. 6, Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. A. Olejniczak, Warszawa 2018

Zrałek Jacek, *Przedawnienie roszczeń w polskim prawie cywilnym – szkic prawoporównawczy (w:) Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, red. L. Ogiegło, W. Popiołek, M. Szpunar, Kraków 2005

Zrałek Jacek, *Przedawnienie w międzynarodowym obrocie handlowym*, Kraków 2005